

MEDİAD

Medya ve Din Araştırmaları Dergisi | Journal of Media and Religion Studies

ARAŞTIRMA MAKALESİ | RESEARCH ARTICLE

Erken Görünüm (Online First), 8(1), 1-31

Geliş: 19.12.2024 | Kabul: 15.01.2025 | Erken Yayın: 31.06.2025

DOI: 10.47951/mediad.1604380

İslamofobi: Bir Kavramın Soy Kütüğü

Enes BAYRAKLI*

Öz

İslamofobi kavramı hiç şüphesiz tartışmalı bir kavramdır. Kavramı çeşitli nedenlerle reddedenler, yetersiz görenler, bir komplonun parçası olarak görenler, yeni kavramlar ve farklı tanımlar teklif edenler bulunmaktadır. Bu makale bütün bu tartışmaları anlamlandırmak için Michael Foucault'nun geliştirdiği metodoloji çerçevesinde İslamofobi kavramının soy kütüğünü çıkarmaktadır. Kavramın tarihsel arka planı, öncülleri, ilk ne zaman kullanıldığı, zaman içerisinde farklı kullanımları, tanımları, farklı güç odakları tarafından neden inkâr edildiği, İslam düşmanlığının etrafındaki güç ve iktidar ilişkileri ve bütün bunların arka planındaki teorik zemin incelenmektedir. Makalenin amacı medya çalışmalarında son dönemde ön plana çıkan İslamofobi kavramının soy kütüğünü çıkararak kavram etrafında cereyan eden tartışmaları efradını cami ağıyarını mâni bir şekilde ortaya koymaktır. Bu çerçevede makalede önce kavramın tarihçesi incelenerek daha sonra da İslamofobi kavramı etrafında cereyan eden tartışmaların teorik ve İslamofobi kavramına yönelik eleştiriler ve İslamofobi olgusunun inkârı ele alınmaktadır. Bu çerçevede İslamofobi kavramı ve araştırmalarına yeni pencereler açan Müslüman toplumlarda İslamofobi meselesi ve İslamofobi antisemitizm ilişkisi de makale de ele alınmaktadır. Makalenin son iki bölümünde İslamofobi olgusunun tarihsel arka planı ele alınmakta, sonuç bölümünde ise kavramla ilgili tartışmalar ve tanımlar sınıflandırılarak özetlenmektedir.

Anahtar Kelimeler: İslamofobi, Müslüman Karşıtı Irkçılık, Kültürel Irkçılık, Müslüman Toplumlarında İslamofobi, Antisemitizm

Islamophobia: Genealogy of a Concept

Abstract

The concept of Islamophobia is a controversial one. There are those who reject the term for various reasons, consider it inadequate, see it as part of a conspiracy, propose new terms and different definitions. This article aims to make sense of all these debates by tracing the genealogy of the term Islamophobia within the framework of Michel Foucault's methodology. The article examines the historical background of the concept, its precursors, its first usage, its various uses over time, the reasons it has been denied by different power centers, the power and authority relations surrounding Islamophobia, and the theoretical ground behind all of this. The purpose of the article is to trace the genealogy of the concept of Islamophobia, which has recently come to the forefront in media studies, and to comprehensively and accurately present the debates surrounding the concept. In this framework, the article first explores the historical development of the concept and then analyzes the theoretical basis of the debates around it. Furthermore, it addresses criticisms of the concept of Islamophobia and examines the denial of the phenomenon itself. In the final two sections, the historical background is also examined. The conclusion summarizes and classifies the debates and definitions surrounding the concept.

Keywords: Islamophobia, Anti-Muslim Racism, Cultural Racism, Islamophobia in Muslim Majority Societies, Anti-Semitism

ATIF: Bayraklı, E. (2025). İslamofobi: Bir kavramın soy kütüğü. *Medya ve Din Araştırmaları Dergisi (MEDİAD)*. Advance online publication. <https://doi.org/10.47951/mediad.1604380>

* Doç. Dr., Türk Alman Üniversitesi, e-mail: bayrakli@tau.edu.tr, orcid.org/0000-0002-5039-3493, İstanbul, Türkiye

Giriş

İkinci Dünya Savaşı sonunda faşizm hayaleti ve Soğuk Savaş sonunda komünizm hayaleti (Marx & Engels, 1848) karşısında zaferini ilan ettikten sonra yeni bir öteki arayışı içerisinde olan Batı'nın kendisine düşman olarak İslamiyet'i belirlediği birçok uzman tarafından dile getirilen bir husustur (Bazian, 2018; Hadar, 1992). Nathan Lean, bu "öteki" ihtiyacını Birinci Dünya Savaşı öncesi döneme götürerek İslamofobi olgusunun özünde Batı toplumlarının tarihsel tecrübesinde yer alan diğer ötekileştirmeci pratiklerden farklı olmadığına dikkat çekmektedir. Dolayısıyla İslamofobi de bu geniş ötekileştirmeci ve ırkçı tarihsel bağlamda anlaşılmalıdır. Lean, siyasi veya ideolojik kazançlar için toplumun belirli kesimlerini algılanan ortak bir düşmana karşı birleştirmeye hizmet eden bir ötekileştirmenin ABD'de Katolikler de dahil olmak üzere farklı dönemlerde farklı toplumsal grupları hedef alarak marjinalize edip şeytanlaştırdığına dikkat çekmektedir. Lean, bu benzerliklere işaret ederek bugün Müslümanları ve İslam'ı şeytanlaştırmak için bilinçli olarak kullanılan söylemlerin ve stratejilerin Batı tarihindeki dışlama ve korku yaratma stratejisinin yeni bir örneği olduğunu tespit etmektedir (Lean, 2019).

Buna göre Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra siyasi bir aktör olarak tarih sahnesinde çekildiği düşünülen İslamiyet Soğuk Savaş sonrası dönemde "yeşil tehlike" kavramsallaştırmasıyla yeniden Batı'nın gündemine girmiştir. Batılı elitler tarafından fundamentalizm, terörizm ve radikalleşme söylemleri ile sistemli bir şekilde dünyaya yayılan bu korku ile son 35 yılda Myanmar'dan İsrail'e, Hindistan'dan Birleşik Arap Emirlikleri'ne kadar küresel düzlemde de İslam korkusu siyasetin ana gündem maddelerinden biri haline geldi. Bu korku, bu farklı siyasi aktörlerin iç ve dış siyasetteki politikalarını meşrulaştırmak için bir enstrüman olarak kullanıldı. Bu hayaletle mücadele etmek için Batı'daki İslamofobik çevreler, İsrail rejimi, Birleşik Arap Emirlikleri ve Hindistan'daki Hindutva milliyetçilerine kadar farklı çevreleri bir araya getiren bir İslamofobi endüstrisi ortaya çıktı. Bugün farklı kültürler, dinler ve mezheplere ait siyasi elitler, medya ve entelektüeller tarafından kasıtlı, sistemli ve yapay bir şekilde üretilen ve adeta küresel bir salgına dönüşen İslamofobi, İslamiyet ve Müslüman öcüsü üzerinden bu elitlerin iktidar alanını güçlendirmek ve genişletmek için kullanılmaktadır. İslamofobi endüstrisinin üretimi ve yaygınlaştırılması geleneksel ve yeni medya üzerinden gerçekleştirilmektedir. İslamiyet ve Müslümanlar medyada inşa edilen söylem üzerinden şiddet, terör ve geri kalmışlıkla özdeşleştirilmekte ve güvenlikleştirilmektedir. Bugün İslam düşmanlığı, Batı'nın kimliğini tanımlayan baskın bir ideoloji konumundadır. Salman Sayyid'e göre ise İslamofobi küresel düzenin gramerini oluşturmaktadır (Maktoob, 2024).

İslamofobi kavramı hiç şüphesiz tartışmalı bir kavramdır. Kavramı çeşitli nedenlerle reddedenler, yetersiz görenler, bir komplonun parçası olarak görenler, yeni kavramlar teklif edenler ve İslamofobi kavramı için farklı tanımlar teklif edenler bulunmaktadır. Bütün bu tartışmaları anlamlandırmak için Michael Foucault'nun geliştirdiği metodoloji çerçevesinde İslamofobi kavramının soy kütüğünü çıkarmak gerekmektedir. Bu kavramın tarihsel arka planı, öncülleri, ilk ne zaman kullanıldığı, zaman içerisinde farklı kullanımları, tanımları, farklı güç odakları tarafından neden inkâr edildiği, İslam düşmanlığının etrafındaki güç ve iktidar ilişkileri ve bütün bunların arka planındaki teorik zemin araştırılmalıdır. Makalenin amacı medya çalışmalarında son dönemde ön plana çıkan İslamofobi kavramının soy kütüğünü çıkararak kavram etrafında cereyan eden tartışmaları efradını cami aghyarını mâni bir şekilde ortaya koymaktır Böylece İslamofobi kavramı ile ilgili Türkçe literatürdeki önemli bir eksikliğin tamamlanması hedeflenmektedir.

Bu çerçevede makalede önce kavramın tarihesine bakılacak, daha sonra da İslamofobi kavramı etrafında cereyan eden tartışmaların teorik zemini incelenecektir. Makalenin devamında İslamofobi kavramına yönelik eleştiriler incelenecek ve İslamofobi olgusunun inkârı ele alınacaktır. Daha sonra İslamofobi kavramı ve araştırmalarına yeni pencereler açan Müslüman toplumlarda İslamofobi meselesi ve İslamofobi antisemitizm ilişkisi incelenecektir. Makalenin son iki bölümünde İslamofobi olgusunun tarihsel arka planı Soğuk Savaş öncesi ve sonrası olmak üzere iki

dönem olarak ele alınacaktır. Sonuç bölümünde ise kavramla ilgili tartışmalar ve tanımlar sınıflandırılarak özetlenecektir.

1. İslamofobi Kavramının Soy Kütüğü

İslamofobi kelimesi, İslam ve -fobi'den oluşan bir neolojizmdir. İngilizce, Türkçe ve diğer bazı dillerde -fobi, – korkusu, – tiksintisi anlamında isimler oluşturmak için kullanılan Yunanca bir sonektir. Bu şekilde Türkçeye ve başka dillere geçmiş agorafobi (açık alan korkusu), akrofobi (yükseklik korkusu), ksenefobi (xenophobia- yabancı korkusu), araknafobi (örümcek korkusu) gibi örnekler mevcuttur. Yabancı korkusu ve karşıtlığının ksenefobi kavramından hareketle afrofobi, sinofobi, türkofobi, rusofobi gibi benzer kavramlar üretilmiş ve akademik yazında kullanılmaktadır. İslamofobi kavramı da benzer şekilde, İngilizce'de “korku, düşmanlık” anlamlarına gelen Yunanca kökenli fobi (phobia) (Oxford English Dictionary, 2024c) ekinin İslam kelimesi ile bir araya gelmesiyle oluşturulmuştur (Oxford English Dictionary, 2024a). Türk Dil Kurumu sözlüğü İslamofobi'yi “İslam'a veya Müslümanlara karşı beslenen korku, nefret, düşmanlık, kin vb.” olarak tanımlamaktadır (Türk Dil Kurumu, 2024). İslamofobi kavramı, Arapçada ruhab al-İslam (İslam korkusu) şeklinde kullanılmaktadır (Loic Le Quellec, 2019).

İslamofobi kavramı “Müslüman bireylere ve topluluklara karşı haksız ayrımcılık, İslam dinine karşı temelsiz düşmanlık ve Müslümanların siyasi ve toplumsal meselelerden dışlanması” (Elani & Khan, 2017), “Müslüman karşıtı ırkçılık” (Bayraklı & Farid Hafez, 2016), “İslam korkusu” (Shryock, 2007), “İslam'a ve Müslümanlara karşı olumsuz davranışlar ve duygular” (Bleich, 2011) ve “İslam ve Müslüman karşıtı duyarlılık” (Ogan vd., 2014) gibi farklı şekillerde tanımlanmış ve kullanılmıştır.

İslamofobi olgusunu açıklamak için kullanılan alternatif kavramlar ülkelerin kullandığı dile, kavramı üreten veya kullanan akademisyenin teorik perspektifine, siyasi aktörlerin-elitlerin medyanın ve sivil toplum kuruluşlarının kavramı ve arkasında yatan olguları görmezden gelme ya da vurgulama amacına göre farklılık göstermektedir. İslamofobi kavramı kimileri tarafından yetersiz olduğu kimileri tarafından ise sözde İslamcılar tarafından İslam'a ve Müslümanlara yönelik eleştirilerin baskılanması amacıyla kullanıldığı iddiasıyla sıklıkla eleştirilmiş ve yerine birçok farklı kavram önerilmiştir. Bu alternatif kavramlar şunlardır: Müslüman karşıtı ırkçılık (anti-muslim racism), Müslümanofobi (Muslimophobia) (Singh, 2016), İslam ırkçılığı (Islamophobia) (Richardson, 2012) Müslüman karşıtlığı (anti-Muslimism), İslam karşıtlığı (anti-Islamism), Müslümanlara karşı hoşgörüsüzlük (intolerance against Muslims), Müslümanlara yönelik ön yargı (anti-Muslim prejudice), Müslüman düşmanlığı (anti-Muslim bigotry), Müslüman nefreti (hatred of Muslims), İslam'ın şeytanlaştırılması (demonisation of Islam) ya da Müslümanların şeytanlaştırılması (demonisation of Muslims). İngilizcedeki bu zenginlik başka dillere de yansımıştır. Örneğin, Almanca'da Islamophobie (İslamofobi) kavramının yanı sıra İslam'a karşı düşmanlık anlamına gelen “Islamfeindlichkeit” kavramı da kullanılmaktadır (Richardson, 2012). Fransa'da ise aynı olgu, daha çok “Islamophobie” kavramıyla ifade edilmektedir. Türkçede ise İslamofobi, İslam korkusu, Müslüman karşıtı ırkçılık, İslam düşmanlığı, İslam karşıtlığı gibi kavramlar ön plana çıkmaktadır (Richardson, 2012). İskandinav dillerinde kullanılan “Muslimhat” kavramı ise kelime anlamıyla “Müslüman nefreti” anlamına gelmektedir. Sonuç olarak, söz konusu olguyu ifade etmek için farklı kavramlar kullanılsa da genellikle İslamofobi terimi öne çıkmaktadır.

Müslümanlara karşı ayrımcılık, ırkçılık ve düşmanlık yapan bireyler ise İslamofobik (Islamophobe), İslamofobist (Islamophobic), Müslüman karşıtları ve Müslümanlık düşmanları, anti-Muhammedi (anti-Muhammadan), Müslümanofobikler (Muslimphobes) veya alternatif olarak Müslümanofobia (Muslimophobia) şeklinde tanımlanmıştır. Müslümanlara karşı özel bir gündemden hareket eden veya belli bir Müslüman grubu hedef alanlar ise cami karşıtı (anti-mosque), Şii karşıtı (anti-Shiites) veya Şiafobikler (Shiaphobes), Sufi karşıtı (anti-Sufism) veya Sufifobi (Sufi-phobia) ve Sünni karşıtı (anti-Sunni) veya Sünnifobikler (Sunniphobes) olarak tanımlanmıştır. Müslümanlara yönelik ayrımcılığın, onların dini bağlılıkları ve inançlarına vurgu yaptığı durumlarda, bu durum “Müslümanofobi” ya da alternatif bir form olan

“Müslümanophobia”, “İslamofobizm”, “Müslümanlık karşıtlığı” ve “Müslümanlık düşmanlığı” olarak adlandırılmıştır (Wikipedia, 2024).

Soğuk Savaş sonrası dönemde çokça tartışılan bir kavram haline gelen İslamofobi kavramı tespit edilebildiği kadarıyla ilk olarak Fransız bürokrat Alain Quellien’in 1910 yılında yazdığı “La Politique Musulmane dans L’Afrique Occidentale Française” isimli doktora tezinde kullanılmıştır (Richardson, 2012). Bu tezde İslamofobi kavramı “Batı ve Hristiyan medeniyeti halkları arasında yaygın bir şekilde görülen İslam’a karşı bir önyargı” şeklinde ifade edilmiştir. Fransız ressam Alphonse Etienne Dinet ve Cezayirli entelektüel Sliman Ben İbrahim’in 1918’de yazdığı “Hz. Muhammed’in Hayatı” isimli biyografide de İslamofobi kavramının kullanıldığı görülmektedir (Otterbeck & Bevelander, 2006). Robin Richardson bu biyografinin İngilizce çevirisinde söz konusu kavramın “İslam’a karşı düşmanca duygular” şeklinde tanımlandığını belirtmiştir (Richardson, 2012). “Hz. Muhammed’in Hayatı” biyografisinde İslamofobi kavramının düzenli ve tutarlı bir şekilde kullanıldığı görülmektedir (Vakil, 2009). İslamofobi kavramının İngilizce’de ilk defa kullanılması ise Oxford İngilizce Sözlüğü’ne göre The Journal of Theological Studies’te 1923 yılında yayımlanan bir makalede bazı yazarların İslamofobi ile suçlandırıldığını ifade edilmesi ile birlikte söz konusu olmuştur (Oxford English Dictionary, 2024a). İslamofobi kavramı daha sonraları 1974 International Journal Middle East Studies’de 1976 yılında yayımlanan bir makalede kullanılmıştır (Vakil, 2009).

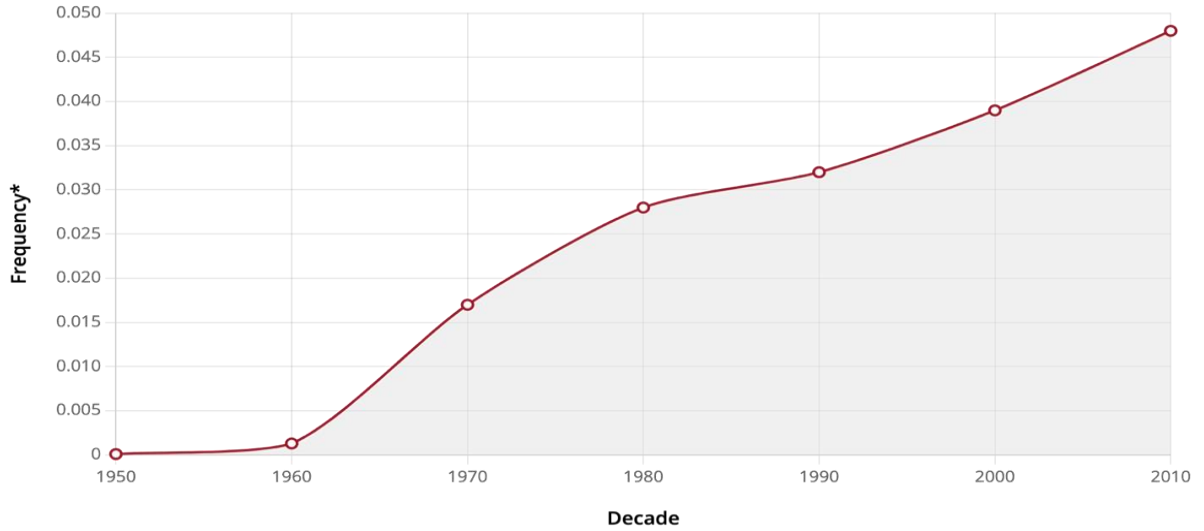
İran İslam Devrimi, Rehine Krizi ve Edward Said’in Oryantalizm eserinin başlattığı tartışmalar İslamiyet’in tekrardan Batı’nın gündemine taşımış ve İslamofobi kavramı Soğuk Savaş sonrası dönemde çok daha yoğun bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır (Bleich, 2011). Christopher Allen, İslamofobi kavramının İran İslam Devrimi sırasında Müslüman olmayanların Müslümanlara karşı duyduğu korku ve nefretten ziyade İran’daki liberal ve feministlerin İslam korkusunu tanımlamak için kullanıldığını belirtmektedir (Allen, 2010). Oxford Dictionary’e göre İslamofobi kavramı 1980 yılında yayımlanan ve Diktatör Suharto yönetimi altındaki Endonezya’yı inceleyen bir eserde kullanılmaktadır. Bu eserde H. McDonald “Endonezya’daki Müslüman çoğunluğun Diktatör Suharto’nun danışmanları arasında ‘İslamofobik’ bir eğilim hissettiğini” belirtmektedir (Oxford English Dictionary, 2024b). İlk bakışta bir oksimoron gibi gözükken Müslüman toplumlardaki İslamofobi olgusu daha sonraları gittikçe daha fazla akademik araştırmanın konusu haline gelmiştir (Bayraklı & Gündörmez, 2022; Bayraklı & Hafez, 2019).

Bu tartışmaların gölgesinde Edward Said de 1985 yılında yayımlanan “Orientalism Reconsidered” isimli makalesinde İslamofobi kavramını ilk defa kullanmıştır. Said, ilginç bir şekilde bu eserinde İslamofobi ile antisemitizm arasındaki ilişkiye değinerek Hristiyan Batı’daki İslam düşmanlığı ve antisemitizmin aynı kaynaktan beslendiğini reddeden yazarları eleştirmiştir (Said, 1985). Antisemitizm ve İslamofobinin benzerlikleri konusu da 2000’li yıllardan sonra gelişen İslamofobi araştırmalarında zengin bir literatüre dönüşmüştür.

Şubat 1991’de yayımlanan Amerikan Insight dergisinde İslamofobi kavramı (Elani & Khan, 2017) “Müslüman olmayanların Müslümanlara karşı düşmanca tutum ve davranışları” olarak tanımlanmıştır (Allen, 2007). Times dergisinde 1994 yılında yayımlanan bir makalede de “İslamofobinin, köktendincilik korkusu bahanesiyle yurt dışındaki medyada kasıtlı olarak teşvik edildiğinden” bahsedilmektedir (Oxford English Dictionary, 2024a). Runnymede Trust’ın İslamofobi ile ilgili tartışmaları başlatan 1997 raporu öncesinde 1994 yılında yayımlanan “A Very Light Sleeper: The Persistence and Dangers of Anti Semitism” isimli raporunda İslamofobi kavramını ırkçılık başlığı altında ele alması, antisemitizm ve İslamofobi arasında benzerlikler olduğuna dair tespitler yer vermesi dikkat çekicidir (Runnymede Trust Commission on Antisemitism, 1994).

Runnymede Trust’ın 1997’de yayımlanan raporu bir dönüm noktası olmuş ve İslamofobi araştırmaları bu tarihten sonra tedricen akademik bir araştırma alanı haline gelmiştir. 1997 tarihinde yayımlanan “İslamofobi, Hepimiz İçin Bir Tehdit” isimli raporda İslamofobi kavramı, bu

tanım daha sonraları çokça eleştirilse de ilk defa tanımlanmıştır. Bu rapor, İngiltere'deki İslamofobik eğilimlerin temel nedenlerini araştırmanın yanı sıra İslamofobi'yi "Müslümanlara yönelik temelsiz bir düşmanlık" ve "bütün Müslümanlardan ya da birçoğundan korkma ve hoşlanmama" şeklinde tanımlamıştır (Otterbeck & Bevelander, 2006). Commission on British Muslims and Islamophobia (CBMI) tarafından 1997 yılında hazırlanan Runnymede Trust Raporu ve 11 Eylül saldırıları sonrası Batı'da yükselişe geçen İslam düşmanlığı İslamofobi kavramının literatürde hızla yaygınlaşmasına yol açmıştır. Oxford Dictionary'de yer alan 1950 sonrası İslamofobi kavramının İngilizce literatürde kullanılma sıklığı ile ilgili istatistik de bu görüşü doğrulamaktadır (Oxford English Dictionary, 2024a)². Bu dönemde Oxford Dictionary de İslamofobi kavramını "İslam'a karşı yoğun bir hoşnutsuzluk veya İslam'dan korkma; Müslümanlara karşı düşmanlık besleme veya önyargılı yaklaşma (Oxford English Dictionary, 2024a) şeklinde tanımlamıştır (Allen, 2007).

Tablo 1: 1950 Sonrası İslamofobi Kavramının İngilizce Literatürde Kullanılma Sıklığı

Çok Etnisiteli Britanya'nın Geleceği Komisyonu (The Commission on the Future of Multi-Ethnic Britain), 2000 gibi erken bir tarihte İslamofobiyi Müslüman karşıtı ırkçılık olarak tanımlamıştır. Bu tespit edebildiğimiz kadarıyla İslamofobinin ırkçılık olarak tanımlandığı ilk çalışmadır (Richardson, 2012). İslamofobi kavramı, 2001 yılında Stockholm Uluslararası Hoşgörüsüzlük ile Mücadele Forumu tarafından resmi olarak tanınmıştır. Yine aynı yıl içinde İslam düşmanlığı ve Müslüman karşıtlığı olgusu ilk defa Birleşmiş Milletler (BM) tarafından gündeme taşınmıştır (Çiftçi, 2012). 11 Eylül olaylarının hemen ardından European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia (EUMC) tarafından hazırlanan ve 2002 yılında yayımlanan raporda ise ilk defa ülke bazında İslamofobinin yansımaları bir raporun konusu olmuştur. Rapor 11 Eylül sonrasında 15 AB üyesindeki İslamofobik gelişmeleri analiz etmektedir (Allen & Nielsen, 2002). Daha sonraki dönemde farklı bölgeler ile ilgili düzenli yıllık raporlar yayımlanmaya başlamıştır. Örneğin 2015 yılından beri her yıl düzenli olarak yayımlanan Avrupa İslamofobi Raporu (Bayraklı & Hafez, 2024), 33 Avrupa ülkesindeki İslamofobik gelişmeleri takip edip raporlaştırmaktadır (Bayraklı & Hafez, 2019). Amerikan-İslam İlişkileri Konseyi (CAIR) ise Amerika Birleşik Devletleri'ndeki İslamofobik gelişmelerle ilgili periyodik olmasa da raporlar yayımlamaktadır (Council on American-Islamic Relations, 2024).

İslamofobi kavramı Türkçe akademik yazında ilk defa 2002 yılında Bülent Şenay'ın kaleme aldığı "Avrupa Birliği'nin Dini Kimliği ve Avrupa'da Dinler: Hıristiyanlık, Yahudilik, Hinduizm, Budizm ve İslam" adlı makalede kullanılmıştır. Şenay İslamofobiyi Runnymede Trust'ın 1997 yılındaki tanımıyla uygun bir şekilde "Müslüman antipatisi" şeklinde tanımlamıştır (Boyras, 2021). Tariq Modood 2005 yılında yayınladığı bir makalede İslamofobiyi kültürel ırkçılık olarak tanımlamıştır.

Madood göre “Bugün kültürel ırkçılığın en önemli biçimi, bazen İslamofobi olarak adlandırılan, Müslüman karşıtı ırkçılıktır.”(Modood, 2005). İslamofobi ile ilgili tartışmaları başlatan Runnymede Trust, 1997 yılında yayımlanan raporundaki tanıma gelen eleştirilere bir cevap olarak 2017 yılında yayımladığı raporda İslamofobi kavramını “Müslüman karşıtı ırkçılık” şeklinde tanımlamıştır (Elani & Khan, 2017). İslam dinine ve Müslümanlara yönelik artan saldırılara karşı 2022 yılında Türkiye ve Pakistan’ın İslam İş Birliği Teşkilatı (İİT) adına sunduğu tasarının Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından kabul edilmesiyle birlikte 15 Mart tarihi “Uluslararası İslamofobi ile Mücadele Günü” ilan edilmiştir (United Nations in Türkiye, 2023). Bu kararla birlikte İslamofobi kavramının tanınırlığı en yüksek seviyesine ulaşmıştır.

2. Teorik ve Kavramsal Çerçeve

Görüldüğü üzere İslamofobi olgusunu ifade etmek üzere farklı kavramlar ileri sürülmüş, bunun da ötesinde sosyal bilimlerde kullanılan birçok kavramda olduğu gibi İslamofobi kavramının da üzerinde uzlaşmış bir tanımı bulunmamaktadır. Zira İslamofobi çalışan birçok düşünür ve akademisyen, meseleye kendi teorik perspektifinden yaklaşarak İslamofobi kavramına farklı tanımlar ve yaklaşımlar getirmişlerdir. Bunun da ötesinde kavramın hem jeopolitik çatışmaların hem de birçok ülkenin iç siyasetindeki tartışmaların merkezinde yer alması, tüm siyasi aktörler tarafından kabul gören ortak bir tanıma ulaşılmasını daha da zorlaştırmaktadır.

İslamofobi kavramı, İslam ile korku anlamına gelen “fobi” kelimelerinin birleştirilmesiyle oluşmuştur. Bu yönüyle etimolojik açıdan İslam dininden ve Müslümanlardan duyulan korkuyu ifade etmektedir. Kelimenin etimolojik kökeninin ve özellikle “fobi” ekinin kavrama yönelik yapılan ilk tanımları etkisi altına aldığı ve İslamofobinin Müslümanlardan duyulan korku ve ön yargılar şeklinde tanımlandığı görülmektedir. İngilizce sözlüklerde de yer alan tanımların önyargı ve korkuyu ön plana çıkardığı görülmektedir. Cambridge sözlüğü İslamofobi’yi “Müslümanları veya İslam dinini mantıksız bir şekilde sevmeme veya onlardan korkma, onlara karşı önyargı besleme” şeklinde tanımlamaktadır (Cambridge Dictionary, 2024). Fakat sonraki dönem tanımlamalara bakıldığında ırkçılık boyutuna vurgu yapıldığı ve ırkçılık çalışmalarından beslenildiği görülmektedir. Tespit edebildiğimiz kadarıyla İslamofobi’nin ırkçılık olarak tanımlandığı ilk çalışma 2000 yılında yayımlanan Çok Etnisiteli Britanya’nın Geleceği Komisyonu (The Commission on the Future of Multi-Ethnic Britain) raporudur. Söz konusu ırkçılık kurumsal, yapısal ve kültürel ırkçılık gibi farklı boyutlara sahiptir. İrkçılık kendisini ayrımcılık, ötekileştirme, yabancı düşmanlığı, nefret söylemi ve nefret suçları ile göstermektedir. Özellikle 11 Eylül saldırılarından sonra İslamofobi’nin ırkçılıkla ilişkisi daha yüksek sesle tartışılır hale gelmiş ve kavramsal tartışmalarda ağırlık kazanmaya başlamıştır.

Daha önce belirtildiği gibi modern İslamofobi literatürü, İngiltere’de mukim Runnymede Trust isimli düşünce kuruluşunun 1997 yılında yayımladığı “İslamofobi Hepimiz İçin Bir Meydan Okuma (Islamophobia a Challenge for Us All)” adlı raporla başlamıştır. Söz konusu rapor İslamofobi’yi “Müslümanlara karşı beslenen temelsiz düşmanlık” olarak tanımlamakta ve İslamofobi’nin bir önyargıya dayandığı vurgulanarak “tüm Müslümanlardan ya da birçoğundan korkma ve hoşlanmama” durumunu ifade ettiği belirtilmektedir. Bu tanım, İslamofobi kavramının akademik çevrelerde tartışılmasının önünü açsa da tartışmaların “önyargı” ve “korku” vurgularıyla sınırlı kalmasına yol açmıştır. Fakat İslamofobi kavramına yönelik ortaya çıkan sonraki dönem yaklaşımlarında, İslamofobi’nin bir ırkçılık türü olarak ele alınmaya ve tanımlanmaya başladığı görülmektedir (Bayraklı & Güngörmez, 2018).

Bu noktada kültürel ırkçılık olgusuna ayrıca değinmek gerekir. Kültürel ırkçılık, inançlar ve davranışlar açısından “bir grup insanın kültürel olarak aşağılanmasına” odaklanmaktadır (Blaut, 1992). Özellikle göç olgusunun etkisini artırmasıyla kültürel ırkçılık kavramı da daha fazla tartışılan bir olgu haline gelmiştir (Çakır, 2019). 2000 yılında yayımlanan Çok Kültürlü Britanya’nın Geleceği Komisyonu’nun (Commission on the Future of Multi-Ethnic Britain) ırkçılığı tartıştığı raporunda, ırkçılık temelli ayrımcılığın “sadece deri rengi ve fiziksel görünüş üzerinden yürütülmediğine aynı

zamanda kültürel, dilsel ve dini farklılıklarında farklı ırkçılık türleri için kullanıldığına” dikkat çekmiştir (Runnymede on the Future of Multi-Ethnic Britain, 2000). Bu yönüyle kavrama yönelik yapılan sonraki çalışmalarda İslamofobi’nin kültürel ırkçılık boyutuna odaklanan çok sayıda çalışma bulunmaktadır. 11 Eylül terör saldırılarından sonra Müslümanlara yönelik artış gösteren ayrımcılığın ırkçılık/kültürel ırkçılık şeklinde ortaya çıktığı şekilde yaygın bir kanaat bulunmaktadır (Hıdır, 2017).

İslamofobi çalışan çok sayıda uzmanın kavrama farklı bir perspektiften ve teorik çerçeveden yaklaşarak tanımlama yoluna gittiği görülmektedir. Bu noktada Farid Hafez’e özel bir vurgu yapmak gerekir. Zira Hafez, İslamofobi’ye yönelik ortaya konulan tanımların sınıflandırılması açısından ufuk açıcı bir çerçeve çizmektedir. Farid Hafez’e göre İslamofobi’nin kavramsal olarak ele alınışında üç farklı yaklaşım ortaya çıkmıştır. Bunlar Önyargı Araştırmaları Yaklaşımı, Postkolonyal Irkçılık Çalışmaları Yaklaşımı ve Dekolonyal Çalışmalar Yaklaşımıdır. Hafez, bu üç yaklaşıma dayalı kavramsal ve teorik çalışmaların, İslamofobi olgusunu farklı açılardan ele aldığını ve toplumsal ve politik bağlamlarda İslamofobi’nin nasıl şekillendiğini anlamaya çalıştıklarını ifade etmektedir (Hafez, 2018). Bu yaklaşımları tanımlamak ve yaklaşım temsilcilerinin İslamofobi kavramını ele alış şekillerini ortaya koymak, makalemizin teorik ve kavramsal çerçevesini ortaya koymamıza da olanak sağlayacaktır.

Önyargı Araştırmaları Ekolü

Önyargı araştırmaları ekolünün, İslamofobiyi yabancı düşmanlığı (xenophobia) kavramı üzerinden tanımlayan ilk dönem araştırmacıların oluşturduğu ve günümüzde etkisi azalmakta olan bir ekol olduğunu söylemek gerekmektedir. Söz konusu ekole mensup araştırmacılar, İslamofobiyi önyargıların incelenmesi bağlamında ele almakta ve yabancılara karşı inşa edilen önyargıların bir yansıması olarak görmektedir. Bu sebeple araştırmacılar İslamofobik tutumları incelerken bireysel psikolojik süreçlere dayalı bir yaklaşımı benimsemektedir. Haliyle yaklaşım, önyargıların nasıl oluştuğu, nasıl yayıldığı ve toplumsal hayatta nasıl işlediği konularında psikolojik, sosyolojik ve kültürel bir perspektife sahiptir. Özellikle İslamofobi tanımlanırken, stereotipler (genelleştirilmiş yanlış inançlar) ve önyargılar (bu inançlara dayalı duygusal tutumlar) arasındaki ilişki incelenmekte ve insanların farklı gruplara yönelik negatif tutumları açıklanmaya çalışılmaktadır (Esposito, 1999). Önemli bir sebep olarak görülen önyargının azaltılması konusunda da toplumsal etkileşimi artırma, ortak hedefler belirleme ve empati geliştirme gibi stratejiler önerilmektedir. Antisemitizm üzerine çalışmalar yapan ve İslamofobinin de antisemitizmle sahip olduğu benzerliklere atıf yapan Alman tarihçi Wolfgang Benz (2011) ya da İslamofobi konusunda önde gelen uzmanlardan olan Amerikalı John Esposito gibi ilk araştırmacılar, bu yaklaşımın önemli temsilcileri arasında sayılmaktadır.

Esposito’ya göre İslamofobinin temelini, Müslümanlara ve İslam dinine yönelik olumsuz, genelleştirici ve haksız önyargılar oluşturmakta ve söz konusu önyargılar, ayrımcılık, nefret söylemi ve şiddete yol açabilmektedir (Esposito & Kalin, 2011). Bu sebeple önemli bir neden olarak İslam dini ve kültürü hakkında Batı toplumlarında yeterli bilgiye sahip olunmamasını görmekte, yanlış bilgiler ve stereotipik algıların İslam dinine karşı korku ve düşmanlık duygularını beslediğini ifade etmektedir. Wolfgang Benz ise İslamofobi’yi, bir başka yabancı düşmanlığı örneği olan antisemitizm üzerinden tanımlamış ve Müslümanlarla Yahudilerin özellikle Almanya’da öteki olarak nitelendirilmeleri, dışlanmaları arasında birçok paralellik olduğunu, oluşturulan dışlama mekanizmalarının benzer olgular üzerine inşa edildiğini iddia etmiştir (Hafez, 2016).

İslamofobi kavramının ilk tanımını yapan Birleşik Krallık merkezli Runnymede Trust adındaki düşünce kuruluşunun raporunda da Önyargı Araştırmaları Ekolü’nün izlerini bulmak mümkündür. Runnymede Trust 1997 yılında yayımladığı İslamofobi: Hepimiz İçin Bir Meydan Okuma başlıklı raporda İslamofobiyi, “Müslümanlara karşı temelsiz bir düşmanlık ve Müslümanların tümünden ya da çoğundan korkma ya da hoşlanmama” olarak tanımlamıştır (Conway, 1997). Söz konusu rapor, İslam dini ya da Müslümanlarla ilgili sahip olunan fikir ve görüşleri³ İslamofobi ile özdeşleştirmekte ve İslamofobi tanımı yabancı düşmanlığı kavramı üzerine inşa edilmektedir. Runnymede Trust’ın bu tanımı İslamofobiyi sadece “korku” ve “hoşlanmazlık” temelinde tanımlayarak İslamofobinin

temelindeki ırkçılığı göz ardı ettiği için çokça eleştirilse de İslamofobi ile ilgili tartışmaları ve akademik çalışmaları başlatması açısından oldukça önemli bir konuma sahiptir⁴. Öyle ki raporun yayımlanmasından sonra İslamofobi çalışmaları hızla gelişmeye başlamış, üniversitelerde araştırma merkezleri kurulmuş, konuyla ilgili sempozyumlar düzenlenmeye başlanmış ve akademik dergiler yayımlanmaya başlamıştır.

Postkolonyal Irkçılık Çalışmaları Ekolü

Hafez'e göre bir diğer önemli ekol Postkolonyal Irkçılık Çalışmalarıdır. Bu yaklaşım, İslamofobiyi postkolonyal bir bağlamda ele almakta ve ırkçılık teorisine dayalı bir çerçeveye analiz etmektedir. Irkçılık (racism), yeni ırkçılık (neo-racism) ya da kültürel ırkçılık, kurumsal ırkçılık, yapısal ırkçılık ve oryantalizm gibi kavramlar üzerinden İslamofobiyi ele alan bu ekolde, İslamofobi kavramı asimetrik güç ilişkileri çerçevesinde değerlendirilmekte ve özellikle postkolonyal çalışmaların etkisi hissedilmektedir. İslamofobi'nin ırkçılık boyutuna vurgu yapan araştırmacılar, ırkçılığı da yalnızca bireysel ya da toplumsal önyargılar ve ayrımcılık olarak görmemektedir. Söz konusu araştırmacılar, özellikle kolonyal geçmişin etkilerini, güç dinamiklerini ve kültürel temsillerini de incelemekte, haliyle ırkçılığı, sömürgecilik tarihinin yarattığı kalıcı yapısal eşitsizliklerin bir devamı olarak nitelendirmektedir. Bu yaklaşımda, özellikle Hatem Bazian, Iman Attia, Yasemin Shooman ve Fanny Uri-Müller gibi araştırmacılar önemli bir rol oynamaktadır (Hafez, 2018).

Söz konusu ekolün ortaya çıkmasında elbette postkolonyal yazarların etkisi büyüktür. Frantz Fanon, Edward Said, Homi Bhabha, Gayatri C. Spivak gibi post-kolonyal düşünce dünyasını oluşturan isimlerin görüşleri ve yaklaşımları, İslamofobi'nin "post-kolonyal ırkçılık" bağlamında ele alınması fikrinin alt yapısını oluşturmuştur. Post kolonyalizmin ırkçılığa yönelik okuma şekli, İslamofobi kavramının tanımlanması üzerinde de etkili olmuş ve İslamofobi olgusu sömürgecilik döneminde Batı'nın oluşturduğu "ötekileştirme" ve "hijerarşik kategori oluşturma" süreçlerinden ayrı tutulmamıştır. Öyle ki post-kolonyal düşünürler, kolonyal temsil biçimlerinin, Müslümanlar gibi Doğulu toplumları geri kalmış, ilkel ve tehditkâr olarak gösterdiğini ve bunun Batı'nın kültürel, ekonomik ve askeri hegemonyasını meşrulaştırdığını ifade etmektedir. Özellikle Edward Said'in ünlü "Oryantalizm" kavramı, Müslüman coğrafyalara yönelik ortaya konulan bu tür temsillerin postkolonyal toplumlar üzerindeki etkilerini açıklayan önemli bir çalışmadır (Said, 1985).

Önyargı araştırmaları ekolünün aksine daha sistemik bir analiz düzeyi belirleyen post-kolonyal ırkçılık ekolünde, göçmenlik yasaları, güvenlik politikaları veya eğitim sistemleri gibi olguların da İslamofobi'yi pekiştiren yapılar haline gelebildiğine dikkat çekilmektedir. Haliyle önyargı ekolüyle post-kolonyal ırkçılık ekolü arasında teorik bir farklılığın bulunduğu ifade edilebilir. Bu yönüyle Hatem Bazian da Müslümanlara yönelik ırkçılığın yalnızca bireysel veya kültürel düzeyde olmadığını, aynı zamanda yapısal ve kurumsal bir olgu olarak varlığını sürdürdüğünü vurgulamaktadır. Haliyle Bazian'ın tanımında İslamofobi sadece bireylerin tutumlarıyla ya da sahip oldukları önyargılarla sınırlı tutulmamakta, daha geniş toplumsal yapılar ve devlet politikaları çerçeveye dahil edilmektedir. Hatem Bazian tarafından California Üniversitesinde kurulan İslamofobi Araştırmaları ve Dokümantasyon Merkezine göre "İslamofobi, mevcut Avrupa merkezci ve Oryantalist küresel güç yapısı tarafından kurgulanan bir korku veya önyargıdır ve ekonomik, siyasi, sosyal ve kültürel ilişkilerdeki mevcut eşitsizliklerin sürdürülmesi ve genişletilmesi amacıyla algılanan veya gerçek bir Müslüman tehdidine yöneliktir." (Center for Race and Gender, 2024).

Iman Attia ise İslamofobi'yi kapitalist sistemin işleyişine hizmet eden bir dışlama stratejisi olarak ele almakta ve ekonomik ve politik çıkarlarla bağlantılı olduğuna dikkat çekmektedir. Attia, söz konusu çıkarların Müslümanlarla Müslüman olmayanlar arasında bölünmeler yaratmayı, dışlayıcı kimlikler üretmeyi ve toplumsal eşitsizlikleri derinleştirmeyi amaçladığını belirtmektedir (Attia, 2007).

Dekolonyal Çalışmalar Ekolü

Dekolonyal Çalışmalar Yaklaşımı ise post-kolonyal çalışmaların inşa ettiği zemine ek olarak epistemik ırkçılık (epistemic racism) çerçevesi üzerinden İslamofobi tanımlamakta ve İslamofobiye ele alırken “bilgi üretim süreçlerine” ışık tutmaktadır. Söz konusu ekol, İslami bilgi ve epistemolojilerin Batılı bilgi sistemlerine kıyasla değersizleştirilmesi ve aşağılanması yoluyla ortaya çıkan bir ırkçılık biçimini ifade etmektedir. Ekolün en önemli temsilcisi ise Salman Said’dir. Said, İslamofobi’nin epistemik ırkçılığın daha geniş bağlamda kök salmış bir yansıması olduğunu, epistemik ırkçılığın ise “bir yandan Batılı bilme ve anlama biçimlerine ayrıcalık tanıırken diğer yandan özellikle de İslami gelenekten gelenler başta olmak üzere Batılı olmayan perspektifleri reddetmeyi veya zayıflatmayı” amaçladığını ifade etmektedir (Sayyid, 2014). Sayyid’in özellikle postkolonyal küresel düzen anlayışından yola çıkmasının yanı sıra tartışmaya “dekolonyalizm” (sömürgecilikten arınma) kavramını eklemesi önemli bir katkı niteliğindedir.

Bu yönüyle bakıldığında Salman Said’in İslamofobi kavramını ele alışı, onun diğer ekollerin ifade ettiği gibi sadece olumsuz stereotiplerden ya da sömürgeci dışlama pratiklerinden ibaret olmadığı, “önyargı ya da cehaletten daha fazlası olduğu” ve İslami düşüncenin küresel bilgi sistemlerine yaptığı entelektüel katkıların sistematik olarak inkârını da içermektedir (Sayyid, 2014). Elbette söz konusu yaklaşımın ortaya çıkışında Müslümanların irrasyonel ve kaderci olduğunu öne sürerek İslami geleneklerden ciddi bilginin çıkamayacağını düşünen Max Weber ya da İslam’ın bilim ve felsefe ile bağdaşmadığını savunan ve İslam düşüncesinin rasyonellik ve bilimsel titizlikten yoksun olduğu söyleyen Ernst Renan gibi Batılı düşünürlerin görüşleri etkili olmuştur (Sayyid, 2014).

Son olarak, İslamofobi kavramına yönelik çeşitli eleştirilerin de bulunduğu ifade ederek bölümü sonlandırmak yerinde olacaktır. Kavramın “hastalık” çağrışımı yaparak Müslümanlara yönelik saldırıları meşrulaştırabileceği düşüncesiyle farklı kavramlar öneren çalışmalar bulunmaktadır (Kırtepe & Öztunç, 2020). Fakat her ne kadar tartışmalı bir kavram olsa da İslamofobi terimi kamusal alanda kullanıldığı kadar, akademiye de iyi bilinen bir terim haline gelmiştir. Son 15 yılda ortaya çıkan İslamofobi araştırmaları alanındaki teorik tartışmalara genel olarak bakıldığında İslamofobi’nin “Müslüman karşıtı kültürel ırkçılık” olduğu konusunda güçlü bir konsensüs ve ortak görüş ortaya çıktığı görülmektedir (Hafez, 2018). Hafez ve Bayraklı öncülüğünde yürütülen Avrupa İslamofobi Raporu’nda da İslamofobi terimiyle daha çok Müslüman karşıtı ırkçılığın kastedildiği belirtilmektedir (Bayraklı & Hafez, 2023). Bu yönleriyle hangi kavramın kullanıldığından ziyade ifade edilen kavramın neyi ihtiva ettiği ve mevcut durumla mücadele yöntemlerine odaklanılması daha isabetli olacaktır.

Kısaca özetlenmeye çalışılan yukarıdaki teorik yaklaşımlar, İslamofobi’nin önyargı, ırkçılık ve epistemik dışlama gibi çok farklı boyutlarını ortaya koymakta ve her bir yaklaşım, kavramın toplumlar arası güç ilişkileri ve tarihsel bağlamla şekillendiğine dair önemli veri setleri sağlamaktadır. İslamofobi’nin teorik ve kavramsal çerçevesine ilişkin farklı yaklaşımlar ortaya koyan yaklaşımların ise önümüzdeki süreçte nasıl gelişeceği ve nereye doğru evrileceğini yakından takip etmek önemlidir. Zira literatürden de anlaşılacağı üzere İslamofobi, sadece bireysel korku ya da önyargılardan ibaret bir fenomen değil, aynı zamanda küresel güç yapıları, kültürel temsiller ve yapısal eşitsizliklerle şekillenen bir olgudur. Bu nedenle, İslamofobi ile mücadele, yalnızca toplumsal düzeydeki önyargıların ve korkuların giderilmesiyle sınırlı kalmamalı, aynı zamanda daha geniş yapısal ve epistemik düzeydeki ayrımcılık ve dışlama süreçlerine de odaklanmalıdır.

3. İslamofobi Kavramına Yönelik Eleştiriler ve İslamofobinin İnkârı

Görüldüğü üzere İslamofobi kavramı ile ilgili yoğun tartışmalar, farklı teorik zeminlerden hareket eden tanımlar bulunmaktadır. Bu tartışmalar çerçevesinde İslamofobi kavramını temelden reddeden üç itirazın dillendirildiği görülmektedir. Birinci gurup İslamofobi kavramının diğer psikoloji temelli irrasyonel fobi türlerinde olduğu gibi basit bir korku ve önyargıyı ifade ettiği,

bundan dolayı da Müslümanların bugün karşılaştığı sistemli ve kasıtlı ayrımcılık ve önyargıyı ifade edemediğine işaret etmekte ve bundan dolayı İslam düşmanlığı ya da İslam karşıtlığı gibi alternatif kavramlar önermektedir (Altay, 2017). Bu eleştiriye karşı çıkanlar ise sosyal bilimlerde farklı ırkçılık türlerini tanımlamak için sinofobi, rusofobi, türkofobi, xenofobi, gibi fobi sonekli birçok kavramın olduğuna ve antisemitizm kavramında olduğu gibi kelimelerin etimolojik kökeni ile ihata ettiği anlam arasında farklılıklar bulunduğuna da işaret etmektedirler. Bu çevrelere göre İslamofobi kavramının kendisinden ziyade sadece önyargı ya da irrasyonel korkulara dayalı tanım eleştiri konusu kılınmalı ve İslamofobi bir kültürel ırkçılık türü olarak tanımlanmalıdır. Bu şekilde tanımlanmış İslamofobi kavramının Müslümanların bugün maruz kaldığı kurumsal ve yapısal ırkçılık, ayrımcılık ve nefret suçlarını ifade etmek için kullanılabileceğine işaret etmektedirler.

Çoğunluğunu Müslümanların oluşturduğu ikinci bir grup ise İslamofobi kavramının Batı'da ortaya çıkmasından hareketle komplocu bir yaklaşımla Müslümanların karşılaştığı bu düşmanlık ve ırkçılığı meşrulaştırmak ve masum göstermek için Batılılar tarafından kasıtlı bir şekilde üretildiğini iddia etmektedir. Bu gruba göre kavram reddedilmeli ve yerine İslam düşmanlığı İslam karşıtlığı gibi alternatif kavramlar kullanılmalıdır. Bu eleştiriye karşı çıkanlar ise bir kavram değişikliğinin pratikteki faydasını sorgulamaktadırlar. Zira İslamofobi kavramı son 30 yılda yapılan akademik çalışmalar, sempozyumlar ve BM'nin 15 Mart'ı İslamofobi ile Mücadele Günü ilan etmesi ile artık marka bir suç haline gelmiştir. Bunun da ötesinde İslamofobi kavramı Müslüman karşıtı ırkçılığa karşı direniş ve karşı çıkışı harekete geçirme kapasitesine sahip bir aktivist kavram olarak farklı çevreler tarafından kabul görmüş durumdadır. Gottschalk ve Greenberg İslamofobi kavramının ırkçılık, antisemitizm ve cinsiyetçilik gibi marka suçlar haline geldiğine işaret ederek kavramın kalıcı olduğuna işaret etmektedirler.

“Belirli bir önyargının tüm biçimlerini tek bir çatı altında toplayan, ortak olarak anlaşılan bir etiket gelişene kadar, ayrımcılığa karşı hareketlerin başlamadığı gözlemlenmiştir. Cinsiyet ayrımcılığına karşı direniş, ‘cinsiyetçilik’ (sexism) terimi altında birleşti. Sivil haklar hareketi, beyazların egemen olduğu bir toplumda çeşitli doğuştan gelen önyargıları ve kurumsal engelleri kapsayan ‘ırkçılık’ (racism) kavramı etrafında ivme kazandı. ‘Antisemitizm’ (antisemitism) kavramı, bir zamanlar kadınlara ve siyahilere yönelik aşağılamalar gibi normal kabul edilen ve normlara uyan insanlar tarafından büyük ölçüde sorgulanmadan bırakılan Yahudi karşıtı duygulara itiraz etmek için güçlü bir araç sağlamıştır.” (Richardson, 2012, s. 5)

İlginç bir şekilde kavramı komplocu bir yaklaşımla eleştiren ve onun da ötesinde İslamofobi olgusunun varlığını sorgulayan üçüncü grubu ise İslamofobik çevreler oluşturmaktadır. Bu çevreler İslamofobi kavramının Müslümanlara ve İslam'a yönelik haklı eleştirileri baskılamak ve yaftalamak için İslamcılar tarafından bilinçli bir şekilde üretildiği ve yaygınlaştırıldığını iddia etmektedirler. Diğerleri ise İslamofobi olgusunu tanımamak veya meşrulaştırmamak amacıyla İslamofobi kavramını kullanmaktan ısrarla kaçınır. “İslamofobi” veya “Müslüman karşıtı ırkçılık” gibi terimler yerine, “Müslüman karşıtı tutumlar” veya “önyargı” gibi daha yumuşak ifadeler kullanılarak İslamofobi'nin içinde barındırdığı sistematik ve kurumsal boyutlara sahip olan ırkçılık görmezden gelinmeye çalışılır. Bu eleştirilere karşı çıkanlar ise haddizatında İslam'ın ve Müslümanların eleştirilmesinin İslamofobik olmadığı, Müslümanları ırsallaştırıp ötekileştirerek eleştiren söylemlerin İslamofobi kapsamında değerlendirildiğini ifade etmektedirler. Bu görüşe göre İslamofobi haddizatında Batı'daki hegemon güçlerin Müslümanları disipline ve regüle etmek ve Müslümanları hedef alan politikaları meşrulaştırılmak için kullandıkları bir araçtan ibarettir.

İslamofobik çevrelerin bu iddiaları ister istemez Batı'daki siyasi elitleri de etkilemekte, İslamofobi kavramının kullanılması veya İslam düşmanlığı olgusunun önemsizleştirilip görmezden gelinmesine dayanak olmaktadır. Aralarında AB üyesi devletlerin de olduğu birçok ülke ısrarla bu

sorunu inkâr etmekte, hatta bu ülkelerin liderleri İslamofobi kelimesini dahi ağızlarına almamaktadırlar. Aynı şekilde AB, AGİT ve Avrupa Konseyi gibi uluslararası kuruluşlar da Müslüman karşıtı ırkçılıkla mücadele için oluşturdukları koordinatörlüklerin isimlerinde bazı üye devletlerin muhalefetleri nedeniyle İslamofobi kelimesini kullanmaktan ısrarla kaçınılmaktadırlar. Örneğin Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı Müslüman karşıtı hoşgörüsüzlük ve ayrımcılıkla mücadele özel temsilcisi, Avrupa Birliği Komisyonu Müslüman karşıtı nefretle mücadele koordinatörü, Avrupa Konseyi ise Antisemitizm ve Müslüman karşıtı nefret ve nefret suçları özel temsilcilikleri oluşturmuş durumdadır. Görüldüğü üzere İslamofobi kavramının kullanılması konusunda Batılı siyasi elitler arasında da ciddi bir direnç oluşmuş durumdadır. Nitekim 2022 yılında BM Avrupalı devletlerin de oylarıyla 15 Martı Uluslararası İslamofobi ile Mücadele Günü ilan etmesine rağmen 2023 yılında hiçbir Avrupa ülkesi hükümeti bu günü resmi olarak anmamıştır (Bayraklı & Hafez, 2023).

4. Müslüman Toplumlarında İslamofobi

İslamofobi olgusu yukarıda da değinildiği üzere bugün sadece batı toplumlarında görülen bir ırkçılık biçimi değildir ve küresel bir ideoloji haline gelmiş durumdadır. Bu noktada İslamofobi kavramını tam manasıyla anlamlandırabilmek için ilk bakışta bir oksimoron ya da tenakuz gibi gözükken Müslüman toplumlarında İslamofobi meselesinin de ele alınması gerekmektedir. Son yıllarda yapılan çalışmalar Müslüman toplumlarında da İslamofobinin mevcut olduğunu hatta zaman zaman Batı'dakinden daha da şedid formda bir İslamofobinin varlığını göstermektedir (Bayraklı & Yerlikaya, 2017). İslamofobinin Müslüman toplumlarında Batı'ya göre daha şedid bir şekilde tezahür etmesinin temel nedeni ise çoğunluğu diktatörler tarafından yönetilen bu ülkelerde İslamiyet'in müesses nizamlar açısından önemli bir alternatif olarak görülmesinden kaynaklanmaktadır.

Nitekim nüfusunun çoğunluğunu Müslümanların oluşturduğu ülkelerde sömürgecilik ve Batılılaşma süreçleri sonucunda ortaya çıkan elitler çoğunlukla azınlık konumdadır. Azınlık konumundaki bu yönetimler ise Batı'dan ithal olarak aldıkları pozitivizm ve sekülerizm gibi ideolojilerden beslenen iktidarlarını koruyup sürdürmek adına Batı'ya göre daha sert ve radikal politikalar uygulamaktadırlar. Mısır, BAE, Cezayir ve Tunus gibi birçok İslam ülkesinde karşılaşılan bu azınlık yönetimlerin Batı'dan ithal olarak almış oldukları ideolojilerin temelinde İslamofobik yaklaşım ve pratikler bulunmaktadır. Bu açıdan bakıldığında Müslüman toplumlarında görülen İslamofobinin Batı'dan ithal edilmiş bir İslamofobi olduğunu söylenebilir.

Müslüman toplumlarında Batılılaşma aracılığıyla ortaya çıkan İslamofobinin temelleri 15. yüzyıla kadar götürülebilmektedir. İstanbul'un fethinin ardından bir yandan Portekiz ve İspanya'nın öncülüğünde gerçekleşen coğrafi keşifler, diğer yandan İtalya Yarımadası'nda yaşanan gelişmeler, Avrupa'da Yeni Çağ'ın başlamasına zemin hazırlamıştır (Özkan, 2023). Bu gelişmeleri takiben yaşanan Rönesans, Reform ve Aydınlanma süreçleri, Batı dünyasının pozitivist ve seküler bir yapıya dönüşümünü hızlandırmış (Topçu, 2024) ve bu dönüşüm sanayileşme ve sömürgecilik yarışının başlamasında önemli bir rol oynamıştır (Said, 1985). Yaşanan gelişmeler, Batı'nın artan güç ve etkisi karşısında İslam coğrafyasının görece olarak geri kalmasına ve oryantalist söylemin daha da etkili hale gelmesine zemin hazırlamıştır (Said, 1985). Bu süreçte bazı Müslüman entelektüeller İslam coğrafyasındaki gerilemeyi seküler bir anlayışa sahip olan Batılılaşma yoluyla aşmanın mümkün olabileceğini düşünmeye başlamıştır. Bu duruma karşın bazı aydın kesimler ise İslam coğrafyasında yaşanan gerilemenin İslami değerlere daha sıkı bir şekilde sarılarak çözüme kavuşturulabileceğini düşünmekteydiler (Işık, 2023).

Müslüman toplumlarında görülen İslamofobi Batı'dan ithal edilmiş olmasına karşın bu süreç her İslam ülkesinde benzer şekilde gerçekleşmemiştir. Nitekim Müslüman toplumların Batı'yla olan etkileşimleri ve bu etkileşimlerin neden olduğu sonuçlar, Müslüman elitlerin değişen bakış açılarının da etkisiyle farklılık arz etmektedir. Bu sebepten ötürü bu etkileşim sürecini iki ayrı sınıflandırmaya tabi tutmak mümkündür. Bunlardan ilki Türkiye ve İran gibi ülkelerde görülen gönüllü Batılılaşma süreci neticesinde İslamofobinin ithal edilmesi sürecidir (Şeker, 2022). Bir diğeri

ise Batı'nın sömürgecilik faaliyetleri aracılığıyla İslam coğrafyasında bizatihi oluşturmuş olduğu elit kesim ve kurumlar tarafından temsil edilen İslamofobidir (Bayraklı & Hafez, 2019).

İslam coğrafyasında yaşanan gerilemenin Batılı anlamda modernleşme ile çözümlenebileceğini düşünen elit kesimler, Batı modernleşmesinin temel dinamiklerinin daha iyi bir şekilde anlaşılabilmesi adına eğitim almak üzere Batı'ya gitmeye ve/veya öğrenci göndermeye başlamışlardır. Eğitim almak üzere Batı'ya giden Müslümanlar ise Batı'da gelişim gösteren seküler ve oryantalist bakış açısını geri dönüş yolunda gönüllü olarak ülkelerine getirmişlerdir. Batılı olmamalarına karşın Batı'nın Müslüman toplumlara ve İslam'a yönelik görüşlerini içselleştiren self oryantalist elitler, zamanla kendi toplumlarına karşı İslam nefretini körükleyen Batı taklitçisi seküler ve oryantalist yönetim anlayışlarını Batılılaşma adı altında dikte etmeye başlamışlardır (Bezci & Çiftçi, 2014).

Bu yaklaşımın İslamofobiyi tetikleyen temel argümanı ise Ernest Renan'ın ifadeleri ile "din terakkiye manidir" (Bayraklı & Yerlikaya, 2017) gibi temel bir söylem ve oluşturulan olumlu Batı imajı karşısında konumlandırılan olumsuz Doğu kimliği üzerine inşa edilmiştir (Işık, 2023). Bu sayede Batı kaynaklı İslamofobiyi modernleşme söylemi çerçevesinde gönüllü olarak temsil eden Müslüman yönetici elitler, kurmuş oldukları müesses nizamlar aracılığıyla Müslüman toplumlar içerisinde İslamofobinin yayılmasına neden olmuşlardır.

İslam coğrafyasında yaşanan sıkıntıların giderilmesi adına İslami değerlere daha sıkı bir şekilde sarılmayı savunan aydın kesimler ise Batı merkezli hegemonyaya karşı direnç göstermeye çalışmışlardır (Işık, 2023). Ancak Batı'nın sömürge faaliyetlerine karşı daha fazla mücadele edemeyen Müslüman toplumlarda, Batı tarafından dayatılan yeni yönetim, ordu ve eğitim anlayışları aracılığıyla İslam'a karşı olumsuz bakış açısına sahip self oryantalist elitler ve rejimler oluşmaya başlamıştır. İster gönüllü bir Batılılaşma taraftarı olarak ister sömürgecilik faaliyetlerinin bir sonucu olarak şekillenmiş olsun, Müslüman toplumlarda varlığını sürdüren self oryantalist elitler ve bunların oluşturduğu müesses nizamlar, günümüzde İslamofobinin Müslüman toplumlar içerisinde aktif bir biçimde devam etmesine neden olmaktadır.

Müslüman toplumlarda İslam'a yönelik nefretin yansımaları incelendiğinde, bu nefretin söylemsel ve pratik düzeyde Batı'daki tezahürleriyle benzerlik gösterdiği görülmektedir, zira aynı ideolojik zeminden hareket etmektedir. Nitekim Batılılaşma ve modernleşme söylemleri ışığında Batılı bir entelektüel gibi düşünüp hareket etmeye başlayan elit kesimler, İslam'a yönelik üretilen nefret dilini Müslüman toplumlar arasında gönüllü olarak temsil ve tatbik etmektedirler.

Bu nedenle Müslümanlar arasında görülen İslamofobinin en belirgin uygulamaları Batı'daki muadiline benzer şekilde kamusal alanda dinin yeri ve meşruiyeti tartışmaları çerçevesinde cereyan etmektedir. Bu noktada, İslamofobinin dışa vurumu çoğunlukla İslam diniyle özdeşleşmiş sembolik değerler üzerinden kendisini göstermektedir. Başörtüsü, cami inşası ve kurban kesimi gibi sembolleştirilmiş unsurlara yönelik tartışmalar İslam'a yönelik sahip olunan kültürel ırkçı söylem ve nefretin kendisini en belirgin şekilde gösterdiği konu başlıklarıdır.

Özellikle seküler bir yönetim anlayışının müesses nizamın temelini oluşturduğu İslam ülkelerinde, İslamofobik söylem ve uygulamalar kamusal alanda dini değer ve temsillerin yeri olmadığına dair gerekçelendirmeler üzerinden yasaklayıcı zihniyetini meşrulaştırmaya çalışmaktadır. Her ne kadar modern Batı söylemi içerisinde özgürlükler ön plana çıkarılmaya çalışılsa da Müslüman kimliği söz konusu olduğunda başörtüsü yasağı ve Müslümanların ibadetlerini yerine getirdikleri camilere yönelik tartışma ve müdahalelerde bulunulmaya çalışılması (Cesari, 2013) İslam'a yönelik nefretin özgürlükçü söyleme üstün geldiğini açıkça göstermektedir. Bu durum Batı'da olduğu gibi Müslüman toplumlarda da İslamofobinin elit kesimler eliyle varlığını sürdürdüğünün en önemli kanıtıdır.

5. İslamofobi ve Antisemitizm

Son yıllarda, İslamofobi olgusunu anlamlandırabilmek için antisemitizm ile islamofobi arasındaki benzerlikler ya da farklılıklar üzerine yapılan akademik çalışmaların sayısında önemli ölçüde artış yaşanmıştır. Özellikle “İslamofobi yeni antisemitizm mi?” sorusu akademide ve kamuoyunda sıkça tartışılan bir konu haline gelmiş ve İslamofobinin antisemitizmin devamı olduğuna yönelik çıkarımlar yaygınlık kazanmaya başlamıştır. Özellikle 2010’lu yıllarda İslamofobi ve antisemitizm arasındaki ilişkiye yönelik çıkarılan özel akademik dergilerin de konuya olan ilgiyi artırdığı belirtilmelidir. 2012 yılında European Studies dergisi (European Studies, 2012), 2013 yılında Ethnic ve Racial Studies dergisi (Ethnic and Racial Studies, 2013) ve 2014 yılında Pattern of Prejudice dergisi (Pattern of Prejudice, 2014) iki olgunun benzerliğine yönelik yayımladıkları özel sayılarla akademinin ve entelektüel dünyanın konuya önem vermesine katkıda bulunmuştur. İslamofobi ve antisemitizm arasındaki ilişkiyi inceleyen literatüre bakıldığında ise çok sayıda benzerliği ya da farklılığın tespit edildiği görülmektedir (Bayraklı & Güngörmez, 2018).

Literatürdeki söz konusu benzerliklere ya da farklılıklara geçmeden önce Ivan Davidson Kalmar ismine özel olarak dikkat çekmek gerekmektedir. Kalmar, yaptığı akademik çalışmalarda söz konusu iki nefret biçimi arasında “tarih boyunca var olan ve genellikle fark edilenden çok daha eskiye dayanan köklü benzerlikler” olduğunu ifade etmektedir (Kalmar, 2009; Kalmar & Ramadan, 2016). Kalmar, kendisinin sahip olduğu “İslamofobi yeni antisemitizmdir” tespitinin bir uyarı mahiyetinde olduğunu, günümüzdeki İslamofobinin, 1930’lu yıllardaki antisemitizmde fark edilmesi gereken bazı benzer uyarı işaretlerine sahip olduğunu ve bu benzerliklerin zamanlıca fark edilmemesi durumunda sadece belirli hedef kitlelerin değil, herkesin özgürlüğünün ve güvenliğinin tehlikeye girebileceğini vurgulamaktadır (Kalmar, 2017). Kalmar’ın İslamofobi ve antisemitizm arasında kurduğu söz konusu analoji ve bu konuda ortaya koyduğu tespitler, literatürdeki tartışmaya yön vermesi bakımından önemli ve kıymetlidir.

Hem İslamofobi hem de antisemitizm, belirli dini ve etnik gruplara karşı olumsuz stereotipler ve önyargılar içermektedir. Bu durum, Müslümanlar ve Yahudiler hakkında insanları “insandışılaştıran” (dehumanize) ve kötüleyen toplumsal tutumlar olarak kendini göstermektedir. Ayrıca her iki olgunun da bir sonraki bölümde detaylı bir şekilde ele alınacağı üzere derin tarihsel kökleri bulunmakta ve söz konusu kökler ayrımcılığı, şiddeti ve dışlamayı haklı çıkarmak ve meşrulaştırmak için kullanılmaktadır. Özellikle Avrupa kıtası özelinde yapılan araştırmalar, Avrupa’daki Yahudilerin ve Müslümanların tarihsel deneyimlerini karşılaştırarak, “sosyal huzursuzluk dönemlerinde bu grupların nasıl günah keçisi haline getirildiğine” vurgu yapmakta ve inşa edilen ötekinin pragmatist yönüne dikkat çekmektedir. Bazı çalışmalar ise İslamofobinin özellikle İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra biyolojik ırkçılık ve antisemitizmin düşüşüne bir yanıt olarak nasıl ortaya çıktığını incelemesi açısından oldukça önemlidir (Uzunçayır, 2021).

İki kavramın da siyasi olarak araçsallaştırıldığına ve kültürel olarak öteki inşa etmeye olanak sağlayan işlevsel yanına daha geniş değinmek gerekir. Kültürel ırkçılığı siyaset malzemesi haline getiren çeşitli kesimler, belirli siyasi gündemleri ve amaçları desteklemek için İslamofobi ve antisemitizme başvurmakta ve istismar etmektedir. Savunmasız gruplar, ulusal kimlik veya güvenlik tehditleri olarak çerçevelenerek “öteki” haline getirilmekte ve toplum içerisindeki siyasi destek mobilize edilebilmektedir. Başka bir deyişle, her iki grup da sıklıkla “öteki” olarak tasvir edilmekte ve bu durum söz konusu grupların toplum içinde marjinalleşmelerine yol açmaktadır. Literatürde özellikle “öteki” inşa etme süreçlerine vurgu yapan çok sayıda çalışmanın olduğu göze çarpmaktadır. Söz konusu unsurların yanı sıra her iki kavramın “dini kimliklere dayanan” bir ötekileştirme sürecine sahip olmasına, her iki olgunun da ekonomik, toplumsal ve siyasi kriz dönemlerinde artış gösterme eğiliminde olmasına, oryantalizm gibi olumsuz söylem üretim mekanizmalarına maruz kalmalarına dikkat çeken araştırmalar da bulunmaktadır (Çakaş, 2019).

Bu noktada iki olgunun farklı özelliklere de sahip olduğunu belirten çalışmaların olduğu vurgulanmalıdır. Kültürel ve dini bağlam olarak iki olgunun farklı tarihsel referanslardan beslendiği

ifade edilmekte, bu durumun ise inşa edilen önyargının farklı unsurları beraberinde getirdiğine dikkat çekilmektedir. Yapılan çalışmalar antisemitizmin Hristiyan Avrupa ile uzun bir geçmişe sahip olduğunu fakat İslamofobinin genellikle güncel jeopolitik meseleler bağlamında ele alındığını ortaya koymaktadır (Bayraklı & Güngörmez, 2018). Ayrımcılığın doğasıyla ilgili farklılıkları ön plana çıkaran çalışmalar ise antisemitizmin genellikle bir komplo anlatısı içerdiğini ve Yahudileri “manipülatif ve kontrol edici” olarak tasvir ettiğini belirtirken İslamofobinin Müslümanları şiddet yanlısı veya aşırı olarak çerçevelediğini iddia etmektedir. İnşa edilen ötekinin ve yapılan ayrımcılığın doğasına ilişkin söz konusu anlatı farklılığı, her iki grup hakkında kamu algısını ve toplumsal tepkileri farklı şekillendirmektedir. Son olarak da olguya yönelik gösterilen tepkiler ve mücadele yöntemleri açısından farklılık bulunduğunu belirten araştırmacılar da bulunmaktadır. İki kavram arasındaki aktivizm boyutuna odaklanan bu çalışmalar, Yahudi topluluklarının antisemitizme karşı güçlü ağlar ve organizasyonlar oluşturarak daha kurumsal ve sistemli bir mücadele yürüttüklerini fakat Müslüman toplulukların henüz benzer yapıların geliştirilmesi aşamasında olduğunu ve sistemli bir mücadeleye sahip olmadıkları tespiti yapmaktadır. Bu yönleriyle bakıldığında ayrımcılıkla mücadelede geliştirilen yöntemler açısından da iki olgu arasında farklılıkların bulunduğu ifade edilmektedir.

Hem İslamofobinin hem de antisemitizmin “kültürel ırkçılık” boyutu bulunduğunun altı çizilmelidir. Kültürel ırkçılık, belirli bir etnik veya dini grubun kültürel özelliklerine dayalı olarak yapılan ayrımcılık ve dışlama biçimidir. İslamofobi, Müslümanlara karşı duyulan korku, nefret ve önyargıları ifade ederken kültürel ırkçılıkla sıkı bir ilişki içindedir. Bu yönüyle İslamofobi, Müslümanların kültürel ve dini kimlikleri üzerinden yapılan genellemelerle beslenmektedir. Bu bağlamda, Müslümanların dinî fanatizme sahip oldukları veya şiddet eğilimli oldukları gibi yanlış algılar, kültürel ırkçılığın bir yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır (Hıdır, 2017). Her ne kadar antisemitizmin tarihsel olarak köklü bir olgu olarak ön plana çıktığı, bununla birlikte kültürel ırkçılığın ise daha modern bir kavram olarak özellikle 20. yüzyılın ortalarından itibaren belirginleştiği ifade edilse de her iki olgu da tarihsel olarak birbirini etkilemiş ve benzer sosyal dinamiklere sahip olmuştur.

Gerek İslamofobiye gerek antisemitizmi kültürel ırkçılığı ana ideolojileri olarak benimsemiş olan Batılı ülkelerdeki radikal sağ hareketler benimsemişlerdir. Bununla birlikte İkinci Dünya Savaşı sonrası antisemitizmin Holokost’a yol açmış olması, bu kesimlerin de Yahudi algısında keskin kırılmalara ve değişimlere yol açmıştır. Geçmişte yaşanan suçların yükünü taşımak istemeyen ırkçı kesimler, antisemitik söylemleri terk etmek zorunda kalmış ve “öteki” olarak Müslümanları hedef tahtasına yerleştiren bir politika izlemeye başlamışlardır. Bu sebeplerle, radikal sağ liderler Avrupa’da yeni bir antisemitizm dalgasının olduğu iddialarını her fırsatta reddedip İsrail’in var olma hakkını destekledikleri yönünde söylemler ortaya koyarlarken göç yoluyla Avrupa’da artan Müslüman nüfusundan rahatsızlıklarını dile getirmede herhangi bir beis görmemişlerdir (Uzunçayır, 2021).

Sonuç olarak hem İslamofobi hem de antisemitizm benzer kökenlere sahiptir ve bu iki ideolojinin ortak bir dilden türediği görülmektedir. İslam düşmanlığı tarihsel olarak antisemitizm ile el ele gitmiş ve her iki ideoloji de oryantalist bir bakış açısıyla şekillenmiştir. Bu yönüyle iki nefret suçunun benzerliğine yönelik ortaya konulan literatür de Edward Said’in görüşlerinden ciddi anlamda beslenmiştir. Hem İslamofobinin hem de antisemitizmin kaynağı olan kültürel ırkçılık, özellikle Batı’nın sömürgeci geçmişiyle bağlantılıdır. Batılı güçler sömürge dönemlerinde, karşılaştıkları toplulukları ırksal kategorilere ayırarak kendi kültürel normlarını üstün görmüşlerdir (Ar, 2023). Haliyle Batı medeniyetinin çok kültürlülüğü ve kendinden olmayanları ötekileştiren söz konusu yapısı, geçmişte antisemitizme, günümüzde ise İslamofobiye zemin hazırlamaktadır. Farid Hafez de iki nefret suçunun tarihsel boyutuna vurgu yapmakta, İslamofobi ile antisemitizmin bir madalyonun iki farklı yüzü olduğunu belirtirken tarihsel olarak Müslümanların ve Yahudilerin İspanya’nın Endülüs yarımadasından dışlanmasına dayandığını vurgulamaktadır (Farid Hafez, 2023). Bu bağlamda hem antisemitizmin hem de İslamofobinin

Batı'nın beyaz Hristiyan kıta tahayyülünün şekillendirdiği kültürel ırkçılığın bir yansıması olarak değerlendirilmesi gerekmektedir.

6. İslamofobinin Tarihsel Arka Planı

İslamofobi, her ne kadar literatürde göç, yabancı düşmanlığı, ırkçılık gibi güncel konular ve temalar çerçevesinde ele alınarak modern bir olgu olarak incelense de İslam ve Müslüman karşıtlığının derin bir tarihsel sürece ve arka plana sahip olduğu belirtilmelidir. İslamofobi, Batı dünyasında özellikle Orta Çağ'dan itibaren şekillenmiş ve zamanla daha geniş toplumsal, kültürel ve politik bir olgu haline almıştır. Mevcut tarihsel anlamın oluşumunda ise İslam dininin ilk ortaya çıkışında Mekkeli ticaretçilerin ilk Müslümanlara yönelik gösterdiği tepkilerden ve uyguladıkları baskılardan Haçlı Seferleri'nin Batı'daki İslam algısının oluşumundaki rolüne, Osmanlı İmparatorluğu'nun yükselerek Batı açısından ciddi bir rakip haline gelmesinden sömürge döneminde İslam coğrafyası üzerinde yürütülen güç mücadelelerine kadar önemli dönüm noktaları bulunmaktadır. Kısaca bu noktalara değinmek, İslamofobinin modern bir olgu olmaktan ziyade derin bir tarihsel arka planının olduğunu gözler önüne serecek ve anlaşılmasına olanak sağlayacaktır.

İslamofobinin tarihsel süreçteki ilk yapıtaşlarının İslamiyet'in ortaya çıktığında döşenmeye başladığını söylemek abartı olmayacaktır. İslam dini, doğduğu yerdeki toplumun mevcut çıkar ilişkilerini sarstığı için başlangıçta ciddi bir karşıtlığa, karalama kampanyasına ve şiddete maruz kalmıştır. Bilindiği üzere Mekke, o dönemde Kabe'nin etrafında şekillenen ticaret ve dini faaliyetler vasıtasıyla ekonomik, dini ve toplumsal olarak büyük bir öneme sahip olmuştur. Şehirdeki yönetici sınıf, bu dini ve ticari faaliyetlerden büyük kazançlar elde etmişlerdir. İslam'ın temelinde yer alan mesaj ise toplumun mevcut düzenine meydan okuyarak bu çıkar ilişkilerini tehdit etmiş ve kısa süre içinde İslam'a ve ilk Müslümanlara yönelik karşıtlık inşa edilmeye başlanmıştır.

İslam'ın ilk yıllarında, Hz. Muhammed'e inananlar genellikle toplumun alt sınıflarından, kölelerden, kadınlardan ve dışlanmışlardan oluşmuştur. Bu durum da Mekkeli liderler ve ticaret yapan zenginler için bir tehdit oluşturmuş, bu kesimler ise "İslam'ı sosyal düzeni bozan, mevcut elitleri ve yönetimi hedef alan" bir hareket olarak görürken bu dine inananları sisteme başkaldıranlar olarak nitelendirmişlerdir (İmamoğlu, 2009). Öyle ki ilk Müslümanların yaşadığı karşıtlık, dışlama ve zulüm, İslam karşıtlığının ilk nüvelerini oluşturmuş ve İslam'ın Mekke'den Medine'ye göçüne (Hicret) kadar çeşitli biçimlerde sürmüştür. İslam dinine yönelik ortaya konulan şiddet ve karalama kampanyası, dinin müjdeleyici olan Hz. Muhammed'e de çeşitli ithamlar ve iftiralara atılma yoluyla da sürdürülmüştür (Tuzcu, 2017). Haliyle ilk yıllarda İslam'a yönelik ortaya konulan ırkçılık ve karşıtlık, sadece dini bir tepki değil, aynı zamanda toplumsal ve ekonomik çıkarların kaybedilmesi korkusunun da bir sonucu olarak şekillenmiştir.

İslamiyet'in ilk doğuşunda İslam karşıtlığının sadece çıkar kaybına uğrayacak olanlar tarafından değil Hristiyan dünya tarafından da inşa edildiği ve desteklendiğinin belirtilmesi gerekir. Hristiyanlık dini de kendi tarihsel arka planı olan Museviliği ve kendisinden sonra ortaya çıkmış olan İslam dinini kendi karşıtı ve düşmanı ilan etmiş, meşruiyetini yok etmeyi hedeflemiştir (Canatan, 2017). Zira Hz. Muhammed'e yönelik Hristiyan teologlar tarafından dile getirilen karalayıcı ifadeler de "Hristiyan dünyanın rakibi olabilecek dini liderlerin meşruiyetinin hedeflendiği" ve dinin bir silah olarak kullanılmaya çalışıldığını göstermektedir (Canatan, 2017). Hristiyan dünyanın İslamiyet'e yönelik oluşturduğu önyargılarda ilk dönemde İslam dini üzerine yapılan çalışmaların orijinal İslam kaynaklarına değil Batılı yazar ve gezginlerin hikayelerine dayanması da şüphesiz bu durumda etkili olmuştur (Yıldız, 2023).

Orta Çağ'da İslam imparatorlukları ve Batılı güçler arasındaki jeopolitik güç mücadelesi de tarihsel olarak İslam algısını önemli ölçüde şekillendirmiştir. Bu sebeple yaşanan güç mücadelesi, günümüzdeki İslamofobinin tarihsel arka planını oluşumunda önemli bir rol sahibi olmuştur. Bu mücadele hem doğrudan askeri çatışmalarla hem de kültürel, ideolojik ve dini yönlerden büyük

etkilere yol açmıştır. İslam dünyası ve Batı arasındaki ilişkilerin karmaşıklığı, İslam'ın dış dünyadaki algısını zaman zaman olumlu, zaman zaman olumsuz şekilde biçimlendirmiştir.

Bu noktada Haçlı Seferleri'nin sahip olduğu role değinmek önem arz etmektedir. Haçlı Seferleri, Batı coğrafyasında yaşayan Hristiyan güçlerin Orta Çağ'da Müslümanların yaşadığı toprakları fethetmek ve zenginliği ele geçirmek amacıyla gerçekleştirdikleri askeri seferlerdir. Bu seferler, Batılıların İslam'ı sadece dini bir rakip olarak değil, aynı zamanda kültürel ve siyasi bir tehdit olarak görmelerine yol açmış ve Batı'da çeşitli önyargıların inşa edilmesine ve bu ön yargıların kurumsallaşmasına kapı aralamıştır. Papaların da bu dönemde İslam'ı ve Müslümanları kötülemek için çeşitli sembolik ve dini araçlar icat etmeleri, onlardan şeytani ya da topraklarını işgal eden yabancı bir ırk olarak bahsetmeleri, İslam'a ve Müslümanlara yönelik oluşan önyargıları beslemiş ve güçlendirmiştir (Gada, 2017). Haçlı Seferleri sırasında, Batılılar İslam'ı "din savaşçılığı", "kötülük" ve "gericilik" gibi kavramlarla ilişkilendirmeye başlamışlar ve bu dönemde "Müslüman" figürü, Batı'da "barbar, düşman ve kafir" gibi sıfatlarla tanımlanmaya başlamıştır. Öyle ki ünlü tarihçi Asbridge, Batı'nın Haçlı Seferleri sırasında İslam'ı "sadece dini bir rakip olarak değil, aynı zamanda barbarca bir inanç ve kültür" olarak tanımladığını ifade etmektedir (Asbridge, 2011). Christopher Tyerman da seferlerin "sadece dini bir amaç taşımadığını aynı zamanda İslam'a karşı duyulan korku ve düşmanlığın" bir yansıması olduğunu belirtmektedir (Tyerman, 2009). Esposito da Haçlı Seferleri bağlamında inşa edilen İslam'a yönelik korku ve algıların zamanla daha da derinleştiğini ve İslam'ın tehdit olarak kodlanması konusunda Batı zihninde kalıcı izler bıraktığını vurgulamıştır (Esposito & Voll, 2003). 1400'lü yıllarda Hristiyanların hüküm sürdüğü İspanya'da, "Saf Kan" yasası çıkartılarak Müslüman veya Yahudi kökenli olduğundan şüphelenilen kişilerin "saf kan olmadıkları" gerekçesiyle kamu hayatından dışlanması ve İspanyol Mahkemelerinin Müslüman ve Yahudilerin İspanya'dan kovulmasını haklı göstermek ve meşrulaştırmak için kullanılması, dönem itibarıyla gerek Müslümanların gerek Yahudilerin sahip oldukları imajı gözler önüne sermesi bakımından önemli örneklerdir (Facing History & Ourselves, 2023).

Özellikle Osmanlı İmparatorluğu dönemi, Batı'daki İslam korkusunun inşa edilmesinde önemli bir yere sahiptir. Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'daki genişlemesi, Batı'da İslam'ın ve Müslüman Türklerin algısını daha da belirgin hale getirmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun toprakları oldukça genişlemiş ve Türkler Avrupa'nın doğusunda büyük bir jeopolitik güce dönüşmüştür. Bu durum, Müslüman tehdidinin inşasına ve yayılmasına olanak sağlamıştır. Bu algı, özellikle Osmanlı Devleti'nin Viyana kuşatmaları ve Balkanlar'daki yayılmalarında zirveye ulaşmıştır. Özellikle Papa II. Pius'un mektupları, Osmanlı'nın ilerlemesi ve özellikle İstanbul'un 1453 yılındaki fethi sonrası, Hristiyan dünyasında bir "Müslüman tehdidi" algısının pekişmesine neden olmuştur.

Sömürgecilik döneminde ise İslamofobinin, İslam'ın bir tehdit olmaktan çıkarak "geri kalmış", "modern olmayan" gibi sebeplerle sömürgeleştirilmeye çalışılan bir coğrafya haline gelmiştir. Öyle ki sömürgecilik yalnızca Avrupalı ülkelerin İslam dünyasına yönelik askeri işgallerinden ibaret olmamış, aynı zamanda Avrupalıların "kültürel açıdan geri kalmış", "yozlaşmış" ve "dini açıdan fanatik insanlar olarak dehşete düşüren" Müslümanlara yönelik ırksal tutumlarını da gün ışığına çıkarmıştır (Tavkheldze, 2021). Bu dönemde İslam toprakları, Batılı güçler tarafından sömürge olarak işgal edilmiş veya işgal edilmese bile etki altına alınarak kontrol edilmiştir. Uygulanan güç politikalarına ise İslam toplumlarını çoğunlukla gerilik, tembellik ve modernleşme eksikliği ile meşrulaştırılmaya çalışıldığı görülmüştür. Bu dönemde, Batılı güçlerin İslam'ı geri kalmış, eğitim ve bilimden yoksun bir din olarak tanımlaması ve İslam dünyasının Batı ile rekabet edemeyen teknolojik ve askeri güce sahip olduğu iddialarının vurgulanması, Batı'daki İslam algısını çok daha olumsuz bir hale getirerek pekiştirmiştir.

Sömürge dönemindeki İslam karşıtlığının oluşumunda aydınlanma düşüncesi ve oryantalizm unsuruna da değinmek gerekir. Aydınlanma düşüncesinin temelinde, Batı'nın modernleşme ve bilimsel ilerleme hedefine ulaşmak amacıyla dini dogmalardan kurtulma çabası bulunmaktaydı. Bu sebeple Batı'daki düşünürler, İslam dinini, "daha az ilerici", "dogmatik" ve "geri kalmış" bir sistem

olarak tanımlamışlardır. Özellikle dönemin filozoflarından Voltaire ve Montesquieu'nun, İslam'ı despotik ve dogmatik bir sistem olarak eleştirdikleri bilinmektedir (Özarslan, 2023). Söz konusu düşünürler, oryantalist bir yaklaşımı benimseyerek Orta Doğu'daki İslam yönetimlerini, despotik yönetimler olarak ilişkilendirmişler ve bireysel özgürlükleri yok sayan bir çerçeveye yerleştirmişlerdir. Başka bir deyişle, aydınlanmacılık ve oryantalizm, Batı'nın kendisini akılcı, modern ve gelişmiş olarak tanımlamasına, bununla birlikte Doğu'nun ve İslam dininin baskıcı, geri kalmış ve dogmatik olarak tasvir edilmesine yol açmış ve bu düşünceyi normalleştirmiştir. Haliyle bu düşünceler ve İslam dinine yönelik inşa edilen söz konusu algılar, yalnızca İslamofobinin tarihsel süreç içerisindeki dönüşümüne etki etmemiş, aynı zamanda sömürgeciliğin, güç kullanımının ve işgallerin de zihin kodlarını oluşturmuştur.

Sonuç olarak, İslamofobinin tarihsel süreç içerisindeki yolculuğuna yakından bakıldığında, karşıtlığı besleyen olguların da zaman içinde değiştiği ve farklılaştığı görülmektedir. Söz konusu karşıtlık kimi yerlerde önemli kırılmalar ve dönüşümler yaşamış ve günümüzdeki halini almasında önemli yapı taşlarını oluşturmuştur. İlk ortaya çıktığında mevcut düzene ve Mekkeli elitlerin ekonomik çıkarına zarar vereceği düşüncesiyle pragmatist hassasiyetlerle ortaya çıkan İslamofobik düşünce, büyük İslam imparatorlukları ortaya çıktığında yaşanan güç mücadelesinden etkilenmiş, zaman içerisinde barbarlık ve kötülük gibi kavramlarla eşdeğer tutularak korkuların inşa edilme süreci içine girmiş ve sömürge döneminde ise "geri kalmış", "çağ dışı" tanımlamaları isnat edilerek sömürgeci düşünce içinde bir meşruiyet aracına dönüştürülmüştür. Tarihsel süreç içerisinde beslendiği düşünce ya da isnat edilen sıfatlar farklılaşsa da Müslüman karşıtı ırkçılık, İslam dini ortaya çıktığı günden itibaren hep var olmuş ve bu algılar günümüze miras kalmıştır.

7. Soğuk Savaş Sonrası İslamofobinin Yükselişi

Batı tarihinde "düşman ve öteki üretme" olgusu, tarihsel olarak sürekli var olagelmış ve kitlelerin yönlendirilmesinde önemli bir araç olmuştur. Bu "düşman ve öteki üretme" alışkanlığı, Batı'nın toplumsal ve siyasi yapılarının içsel krizlerini yönetme, uluslararası alanda çeşitli Batılı güçlerin hegemonik pozisyonlarını güçlendirme ve dış politika stratejilerini meşrulaştırma amacıyla geliştirilmiş ve kullanılmıştır.

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle ideolojik kutuplaşmanın ana eksenini oluşturan kapitalizm-komünizm mücadelesi ortadan kalkmış bu yeni dönemde, Batı, kendi siyasal ve kültürel hegemonyasını sürdürmek adına yeni bir "öteki" ya da "düşman" yaratma ihtiyacı hissetmiştir. Francis Fukuyama'nın Tarihin Sonu tezi (Fukuyama, 2020), liberal demokrasinin nihai galibiyetini ilan ederken, Samuel P. Huntington'ın Medeniyetler Çatışması tezi (Huntington, 2002) bu galibiyetin sürdürülebilirliği için yeni tehditlere dikkat çekmiştir. Huntington, İslam medeniyetini Batı'nın karşısında potansiyel bir tehdit olarak kodlamış ve bu söylem İslamofobik söylemin küresel düzeyde yükselmesinin zemini hazırlamıştır.

Batı'nın Soğuk Savaş sonrası dönemde yeni düşman olarak İslam'ı hedef alması, bir ideolojik boşluğun doldurulması olarak değerlendirilmektedir. Fukuyama'nın iddiasına göre liberal demokrasi, (Fukuyama, 2020) insanlık tarihinin nihai politik sistemi haline gelmişti. Ancak Huntington, medeniyetler arasında çatışmaların kaçınılmaz olduğunu, özellikle İslam ve Konfüçyüs medeniyetlerinin Batı'ya karşı tehdit oluşturduğunu ileri sürerek bu iddiayı sorgulamıştır. Huntington, yazdığı tezde, İslam dünyasını "kanlı sınırları" olan bir medeniyet olarak nitelendirerek İslam'ın Batı değerlerine yönelik tehditkâr bir potansiyel taşıdığını öne sürdü (Huntington, 2002).

Bu potansiyel düşman algısı ve ideolojik çerçeve bu süreçten sonra, Batı'nın askeri ve siyasi politikalarına doğrudan yansımıştır. Bu tarihten sonra Batılı elitler arasında yapılan tartışmalarda İslam tehlikesi yeşil Çin tehlikesi ise sarı ile kodlanmıştır (Hadar, 1992). Birleşik Krallık Eski Başbakanı Margaret Thatcher 2002 yılında yayımlanan bir makalesinde İslamcılık yeni Bolşevizm'dir diyerek Soğuk Savaş sonrası İslam'ın Batı'nın yeni ötekisi ve düşmanı olarak komünizmin yerini aldığını ifade etmiştir (Thatcher, 2002).

Batı'nın neden olduğu Birinci Körfez Savaşı, Irak'ın işgali ve ardından gelen Orta Doğu'daki askeri müdahaleler sonucu yaşanan mülteci dalgalarının güvenlik tehdidi olarak tanımlanmasında, medyanın Müslümanlara karşı ırkçı söylemlerinin artmasında, İslam'a ve Müslümanlara yönelik söylemlerin ve politikaların sertleşmesinde ve İslam'ın terörle ve şiddetle ilişkilendirilerek Müslümanların güvenikleştirilmesinde bu sistemli ve kasıtlı ötekileştirme ve düşmanlaştırma siyaseti temel bir rol üstlenmiştir. Bu noktada İslamofobinin biri iç diğeri de dış siyasette olmak üzere iki ana amaca hizmet ettiği ifade edilebilir. İç siyasette Batı'da gittikçe görünür hale gelen Müslüman göçmenlerin asimile edilmesi ve Müslüman korkusu üzerinden gündeme getirilen yasalarla Batı siyasetinin otoriterleşmesi sağlanmaktadır. Dış politikada ise İslam dünyasının dizayn edilmesi, müdahaleler, işgaller, darbeler ve İslam dünyasının önemli bir kesiminde hüküm süren diktatörlüklerin meşrulaştırılması İslam korkusu üzerinden gerçekleştirilmektedir.

Huntington'ın Medeniyetler Çatışması tezinde çerçevesini çizdiği yeni potansiyel düşman olan İslam dünyasına yönelik müdahalelerde Irak önemli bir örnek olarak ön plana çıkmaktadır. 2003 yılında ABD'nin Irak'ı işgal etmesi ve sonrasında Irak'ın kasıtlı bir şekilde istikrarsızlaştırılarak bir iç savaşa sürüklenmesi, yalnızca bölgedeki petrol kaynaklarına erişim sağlama amacı taşımaktan öte, Batı'nın "terörle savaş" söylemini kullanarak İslam'ı şiddetle ve terörle özdeşleştirerek güvenikleştirme hedefine hizmet etmiştir (Chomsky, 2004; Gordon & Trainor, 2007). Böylece askeri müdahaleler de meşrulaştırılmıştır. 11 Eylül 2001 saldırılarından sonra hız kazanan "terörle savaş" söylemi, Batı'da Müslüman karşıtı ırkçılığın kurumsal bir boyuta ulaşmasına neden oldu. NATO ve Avrupa Birliği gibi uluslararası örgütler ve Batı'daki ulus devletler, terörle mücadele politikalarını bu bağlamda yeniden tanımladılar ve bu politikalar çoğunlukla göçmen Müslüman toplulukları hedef aldı (Koyutürk & Şahin, 2022).

ABD'nin Guantanamo Körfezi'nde kurduğu cezaevi, Irak ve Afganistan işgalleri, "kitle imha silahları" iftiralari ile yapılan müdahaleler, Müslüman toplumlara yönelik Batı'nın askeri ve politik yaklaşımlarını belirginleştirdi (Dershowitz, 2003). Bu süreç, özellikle Afganistan ve Irak'a yapılan müdahalelerle somutlaşmış, aynı zamanda İslam'ı ve Müslümanları hedef alan küresel bir güvenlik söylemi ortaya çıkmıştı (Bush, 2003). Bu bağlamda, Batı'nın bu savaşları meşrulaştırmak için oluşturduğu söylem, "terörle savaş" ve "İslam'ın tehditkâr potansiyeli" gibi kavramları ön plana çıkarmıştır (Hoffman, 2017). ABD'nin 11 Eylül saldırılarından sonra yürüttüğü savaş politikası ve söylemleri de Batı'nın İslam'ı terörizm ve şiddetle ilişkilendiren ideolojik çerçevesini pekiştirmiştir. Batı'nın, 11 Eylül saldırılarının ardından hız kazanan bu Müslüman karşıtı ırkçı söylem ve eylemleri, sadece askeri operasyonlarla sınırlı kalmamış, aynı zamanda İslam ülkeleriyle olan diplomatik ilişkilerin yeniden şekillendirilmesine de yol açmıştır. Yine Soğuk Savaş sonrası dönemde, Batı'nın dış politikasında, özellikle Orta Doğu ve Kuzey Afrika'daki ülkelerde İslam'a karşı daha sert bir tutum benimsendi. Bu, yalnızca askeri müdahalelerle sınırlı kalmamış, aynı zamanda ekonomik ambargolar ve diplomatik izolasyon gibi araçlarla da desteklenmiştir (Kumar, 2012). Örneğin, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne alınma sürecindeki gelişmeler Batı'nın İslam dünyasına yönelik tehdit algısıyla nasıl şekillendiğini gösteren önemli bir örnektir.

Batı'nın İslam'a yönelik tehdit algısı, göçmen politikalarını da şekillendirmiştir. Özellikle Avrupa'da, Müslümanların bir tehlike unsuru olarak algılanması, güvenlik önlemlerinin artırılması ve Müslüman kökenli göçmenlere yönelik sıkı denetimler uygulanmasıyla sonuçlanmıştır. Avrupa'daki bazı ülkeler, İslam'ı bir güvenlik tehdidi olarak kodlayarak göçmen karşıtı yasalar ve uygulamalar geliştirmiştir. Bunun bir örneği, Fransa'nın 2004'te başlattığı "laikleşme" yasalarıdır; bu yasalarla birlikte, kamusal alanlarda başörtüsünün yasaklanması gibi uygulamalar, İslam'ın Batı toplumlarında oluşturduğu korkuyu pekiştiren adımlar olarak değerlendirilebilmektedir (Fernando, 2014). Ayrıca, Batı medyasında İslam'ın genellikle şiddet ve terörle özdeşleştirilmesi, toplumsal algıyı şekillendiren önemli bir faktör olmuştur. 11 Eylül sonrası dönemde medya, İslam'ı "düşman" ve "tehdit" olarak resmetmek için çeşitli söylemler geliştirmiştir. Özellikle, medya üzerinden "radikal İslam" ve "İslam terörü" kavramları sürekli vurgulanmıştır (Kumar, 2012). Bu, Batı toplumlarında İslam'a karşı oluşan korkuyu ve düşmanlığı besleyen bir faktör olmuştur.

Neticede Soğuk Savaş sonrası dönemde İslamofobi, küresel düzlemde adeta bir salgına dönüşmüş durumdadır. Bugün İslamofobi kurumsal boyutlarıyla Hindistan'dan ABD'ye, Avrupa'dan Çin'e kadar Müslüman toplulukların iş gücü piyasasından kamusal alana kadar hayatın farklı alanlarında ırkçı ayrımcılığa tabi tutulmasının sağlayan bir ideolojiye dönüşmüş durumdadır.

Örneğin Avrupa Birliği Temel Haklar Ajansının (FRA) 2022 yılında yaptığı bir araştırmaya göre Avrupa Birliği genelinde Müslümanlara yönelik ırkçı ayrımcılık ve dışlanma eğilimlerinde belirgin bir artış gözlemlenmektedir. 2016'da %39 (European Union Agency for Fundamental Rights, 2017) olarak kaydedilen ırkçı ayrımcılık oranı, 2024 yılı itibarıyla %47'ye yükselmiştir. Bu oran, özellikle Avusturya (%71), Almanya (%68) ve Finlandiya (%63) gibi ülkelerde ciddi boyutlara ulaşmıştır. Bu durum, İslamofobinin artık yalnızca bireysel düzeyde değil, kurumsal ve toplumsal düzeyde de daha yaygın ve sistematik bir hal aldığını göstermektedir. FRA raporuna göre Müslümanların en fazla ayrımcılığa uğradığı alanlardan biri iş piyasasıdır. İş arama sürecinde %39, iş yerinde ise %35 oranında ayrımcılıkla karşılaştıklarını belirten Müslümanların bu oranları, 2016'da sırasıyla %31 ve %23'tü. Bu artış, iş gücü piyasasında Müslümanlara yönelik ırkçı ayrımcılığın daha da derinleştiğini ortaya koymaktadır. Konut sektöründe ise Müslümanların %35'i, ırkçı ayrımcılık nedeniyle ev satın alamadıklarını veya kiralamadıklarını belirtmektedir. Bu oran 2016'da %22 iken engelli Müslüman katılımcılar arasında bu oran %46'ya kadar çıkmaktadır. İslamofobi, özellikle dinî kıyafet giyen Müslüman kadınları daha güçlü bir şekilde etkilemektedir. İş ararken dinî kıyafet giyen kadınların %45'i ayrımcılığa uğradığını belirtirken bu oran dinî kıyafet giymeyen kadınlarda %31'dir. 16-24 yaş arası genç Müslüman kadınlarda bu oran %58'e kadar çıkmaktadır. Ayrıca, Müslümanların %27'si son beş yılda ırkçı tacize uğradığını bildirmiştir ve bu tacizler genellikle tekrarlayan niteliktedir. Yine FRA raporuna göre Müslümanların %49'u polis tarafından durdurulduklarında ırkçı profillemeye maruz kaldıklarını düşünmektedir. Bu, güvenlik politikalarının ırkçı ve ayrımcı uygulamalara dönüştüğünü ve Müslüman topluluklar üzerinde ciddi bir baskı oluşturduğunu göstermektedir. Eğitim alanında ise Müslümanların okulu erken bırakma olasılığı, genel AB nüfusuna göre üç kat daha fazladır (%30'a karşı %9,6). Bu, eğitimde eşitsizliklerin Müslüman gençlerin topluma entegrasyonunu zorlaştırdığını ve gelecekteki fırsatlarını sınırladığını ortaya koymaktadır. Müslümanların %31'i geçimlerini sağlamakta zorlandıklarını belirtirken genel nüfusta bu oran %19'dur. Ayrıca, Müslümanların %40'ı kalabalık konutlarda yaşamak zorunda kalmaktadır. Bu oran genel nüfusta %17'dir. Bu veriler, ekonomik ve sosyal ayrımcılık ve ırkçılığın Müslüman topluluklar üzerindeki etkisini güçlendirmekte, onların yoksulluk döngüsünden çıkılmalarını zorlaştırmaktadır (European Union Agency for Fundamental Rights, 2024).

Chatham House tarafından yapılan bir araştırmaya göre, Avrupa genelinde Müslüman göçüne yönelik tutumlar oldukça olumsuzdur. On Avrupa ülkesinde katılımcıların ortalama %55'i, Müslüman göçmenlerin tamamen yasaklanması gerektiğini savunmaktadır. Polonya'da bu oran %71'e kadar çıkarken Avusturya'da %65'e ulaşmaktadır (Chatham House, 2017). Nefret suçlarına gelince Fransa'da bu tarz suçların %19'u Müslümanları hedef alan saldırılar olarak kaydedilirken (European Union Agency for Fundamental Rights, 2021) Almanya'da 2020 yılında Müslümanlara yönelik 900'den fazla saldırı gerçekleşmiştir (European Union Agency for Fundamental Rights, 2017). Ipsos'un küresel algı araştırmasına göre, İslamofobi endüstrisi tarafından yayılan büyük yer değiştirme (great replacement) (National Immigration Forum, 2021) ve göç cihadı (migration jihad) (Bodissey, 2020) gibi komplo teorileri nedeniyle Batı toplumlarında Müslüman nüfus oranı ciddi şekilde abartılmaktadır. Örneğin, Fransız halkı Müslüman nüfusun %31 olduğunu düşünürken gerçek oran yalnızca %8'dir. Almanya'da bu oran %21 olarak tahmin edilirken gerçek oran %5'tir (Perils of Perception - Perceptions Are Not Reality, 2016). Bu yanılsamalar, toplumların göçmen nüfusları ve Müslümanlarla ilgili algılarının sistemli bir şekilde manipüle edilerek çarpıtıldığını göstermektedir.

Pew Araştırma Merkezi verilerine göre Müslümanlar ABD'de dini azınlıklar arasında en fazla ayrımcılığa uğrayan gruplar arasındadır. Müslümanların %48'i çeşitli ayrımcılık türlerine maruz kaldığını belirtmiştir (Pew Research Center, 2011). 11 Eylül saldırılarından sonra medyada "Yeşil

Tehdit" (Green Peril) söylemiyle Müslümanların şiddet yanlısı ve Batı değerlerine tehdit oluşturduğu fikri yayılmış, bu durum toplumsal algıları olumsuz yönde etkilemiştir (Pew Research Center, 2011).

Hindistan'da son yıllarda yükselen Hindutva ırkçı ideolojisi, Müslümanlar üzerinde artan bir baskı yaratmaktadır. Özellikle 2019'da yürürlüğe giren Vatandaşlık Değişikliği Yasası (CAA), Müslümanları dışlayan ırkçı yapısıyla eleştirilmektedir. CAA, Hindistan'ın komşu ülkelerinden gelen göçmenlere dini kimliklerine göre vatandaşlık sağlarken Müslüman göçmenleri bu sürecin dışında bırakmaktadır. Bu yasa, Müslümanların vatandaşlık statüsünü tehlikeye atan Ulusal Vatandaş Kaydı (NRC) ile birleştirilerek ırkçılığı yasallaştırarak kurumsallaştırmaktadır (India: Citizenship Amendment Act Is a Blow to Indian Constitutional Values and International Standards, 2024). Hindutva Watch'a göre, Hindistan'da 2023'ün ilk altı ayında Müslümanları hedef alan 255 nefret suçu kaydedildi. Karnataka eyaletinde Müslüman kadınların ve kız çocuklarının okullarda başörtüsü takmasının yasaklanması, eğitim hakkını engellenmesiyle sonuçlanmıştır ("Hate Watch", 2024).

Diğer taraftan Çin'in Doğu Türkistan bölgesinde yaşayan Uygur Müslümanları, sistematik dini baskılara maruz bırakılmaktadır. Özellikle camilerin yıkılması, Kur'an-ı Kerim'in toplatılması ve dini ibadetlerin yasaklanması gibi uygulamalar, İslamofobik politikaların somut göstergeleri olarak öne çıkıyor. Araştırmalar, 2017'den bu yana 380'den fazla gözaltı tesisinin kurulduğunu veya dönüştürüldüğünü gösteriyor. 2022'de yayımlanan bir rapora göre, bu süreçte yarım milyon kişi terör suçlamalarıyla yargılandı. Bu kişilerin çoğu Uygur Müslümanlarından oluşmaktadır. Birleşmiş Milletler ve insan hakları örgütleri, bu kamplarda işkence, kötü muamele, zorla çalıştırma ve kültürel asimilasyon gibi insan hakları ihlallerinin yaşandığını rapor etmektedir. Ayrıca, Uygur çocuklarının devlet kontrolündeki yetimhanelere zorla yerleştirildiği ve aile bağlarının koparıldığı belirtiliyor. Sonuçta Çin hükümeti, İslamofobi endüstrisinin ürettiği argümanları kullanarak bu bölgedeki Müslümanları terörle mücadele adı altında gözaltı kamplarına alıp dini özgürlükleri kısıtlamakta ve kültürel kimliklerini bastırmaktadır (Maizland, 2022).

Bu bulgular, İslamofobinin bugün küresel düzlemde ne denli kökleşmiş olduğunu göstermektedir. Yukarıdaki veriler İslamofobinin yalnızca bireysel önyargılarla sınırlı olmadığını, aynı zamanda medya, siyaset ve entelektüeller eliyle kasıtlı bir biçimde beslendiğini açıkça ortaya koymaktadır. Geleneksel ve sosyal medyadaki İslam karşıtı söylemler ve kasıtlı negatif haberler de İslamofobinin yayılmasında bir çarpan etkisi yaratmaktadır. Geline süreçte Müslüman karşıtı ırkçılık içeren söylemler ve yaklaşımlar siyasi liderlerin söylemlerinden medya içeriklerine, eğitim politikalarından güvenlik stratejilerine, Müslümanların özgürlüklerini kısıtlayan yasalardan işgücü piyasasındaki ırkçılığa kadar geniş bir yelpazede kurumsallaşmıştır. Özellikle 11 Eylül saldırılarından sonra İslam, yalnızca bir din olarak değil, Batı medeniyetine tehdit oluşturan ideolojik bir yapı olarak kurgulanmıştır. Bu noktada İslamcılık vurgusu kullanılarak bütün bu ırkçılık meşrulaştırılmaya çalışılmaktadır. Bu çerçevede fundamentalizm, radikalizm, terör ve şiddet gibi kavramlar İslam ile özdeşleştirilerek Müslüman toplumların şiddet ve radikallikle ilişkilendirilmesi sağlanmıştır. Sonuçta İslamofobi, küresel düzlemde yalnızca bireysel önyargılarla sınırlı kalmayıp iş, eğitim, konut ve güvenlik gibi temel yaşam alanlarında da köklü bir ayrımcılık ve ırkçılık biçimine dönüşmüştür. Bu durum, Müslüman toplulukların hem ekonomik hem de sosyal anlamda marjinalleşmesine neden olmaktadır.

8. Sonuç

İslamofobi kavramı ilk defa 20 yüzyılın başında Fransız yazarlar tarafından kullanılmış olsa da kavramın ifade ettiği olgunun İslamiyet'in doğuşunda İslam'a verilen tepki, oryantalizm geleneğinin inşa ettiği düşman İslam algısı, aydınlanma ile ortaya çıkan aydınlanmacı-pozitivist-sekülerist-empyrialist-ırkçı ideolojinin genel olarak din özel olarak İslam karşıtlığı gibi derin tarihsel temelleri bulunmaktadır. Bu gelenek batılılaşma ve sömürgecilik süreçleri sonucunda İslam

dünyasına da taşınmış ve sonuçta Müslüman toplumlarda da self oryantalizmden hareket eden bir islamofobi ortaya çıkmıştır.

Birinci dünya savaşı sonunda siyasi bir aktör olarak tarih sahnesinden çekildiği düşünülen İslamiyet'in soğuk savaşın sona ermesi ile yeni bir öteki arayışı içerisinde olan batılı elitler tarafından yeni düşman olarak belirlenmiştir. Sistemli ve kasıtlı bir şekilde inşa edilen bu düşman algısı soğuk savaş sonrası dönemde küresel düzlemde birçok farklı aktör tarafından Müslümanları ve islam dünyasını hedef alan politikalarını meşrulaştırmak üzere bir enstrüman olarak kullanılmıştır. Sonuçta İslamofobi Salman Sayid'in tabiriyle küresel düzenin grameri ya da başka bir deyişle 21 yüzyılın Batının kimliğini tanımlayan ana ideoloji haline gelmiştir. Bu durum soğuk savaş sonrası islamofobi ile ilgili tartışmaları da tetiklemiş ve İslamofobi çalışmaları tedricen yeni bir interdisipliner çalışma sahası olarak tekâmül etmiştir.

İslamofobi kavramı her ne kadar çokça tartışılrsa, farklı gerekçelerle red edilerek yerine yeni kavramlar önerilse de artık literatür de oturmuş bir kavramdır. Bugün İslamofobi üzerine farklı dillerde yüzlerce kitap, binlerce makale, yıllık raporlar ve akademik dergiler yayınlanmakta, düzenli sempozyumlar düzenlenmektedir. Neticede İslamofobi kavramı bugün İslamofobi ile mücadele etmek isteyen çevrelerin etrafında kenetlendiği ve birçok farklı dilde aynı kelime ile ifade edilen marka bir suç haline gelmiştir. BM'nin 15 martı uluslararası islamofobi ile ilgili mücadele günü ilan etmiş olması kavramın ve islamofobi olgusunu uluslar kuruluşlar nezdinde de artık tanınmış olduğunu göstermektedir. AB, AGİT ve Avrupa Konseyi gibi diğer batılı kuruluşlar ise oldukça bilinçli bir şekilde İslamofobi kavramını kullanmaktan ısrarla kaçınmakta ve kavramın işaret ettiği yapısal ve kurumsal ırkçılığı görmezden gelme adına önyargı çalışmaları yaklaşımından hareketle Müslüman karşıtı nefret ya da Müslüman karşıtı hoşgörüsüzlük ve ayrımcılık gibi alternatif kavramlar kullanma konusunda ısrar etmektedirler.

İslamofobi çalışmalarının soğuk savaş sonrası dönemde sosyal bilimlerde interdisipliner bir çalışma alanı olarak ortaya çıktığını yukarıda belirtmiştik. Bu interdisipliner yaklaşım sonucu kaçınılmaz olarak farklı teorik zeminlerden hareket eden İslamofobinin farklı tanımları ortaya çıkmıştır. İslamofobi'nin kavramsal olarak ele alınışında üç temel farklı ekol ortaya çıkmıştır. Bunlar Önyargı Araştırmaları Yaklaşımı, Postkolonyal İrkçilik Çalışmaları Yaklaşımı ve Dekolonyal Çalışmalar Yaklaşımıdır. Bunlar arasında önyargı araştırmaları yaklaşımı İslamofobiyi basit bir önyargı ve temelsiz bir korku olarak tanımladığı için oldukça eleştirilmiştir. Türkiye'de islamofobi kavramına yönelik direnç, eleştiri ve komplocu yaklaşım bu tanımdan hareket etmektedir. Halbuki İslamofobi çalışmalarında kat edilen mesafe ile bu yetersiz tanım çoktan aşılmış, Postkolonyal İrkçilik çalışmaları yaklaşımından hareket eden akademisyenler İslamofobiyi kültürel ırkçılık olarak, Dekolonyal çalışmalar yaklaşımından hareket edenler ise epistemik ırkçılık olarak tanımlamışlardır.

İslamofobi araştırmaları alanındaki teorik tartışmalara genel olarak bakıldığında İslamofobinin "Müslüman karşıtı kültürel ırkçılık" olduğu konusunda güçlü bir konsensüs ve ortak görüşün ortaya çıktığı görülmektedir. Bu yönden bakıldığında İslamofobi olgusunu ifade etmek için hangi kavramın kullanıldığından ziyade kavramın ve kavramın işaret ettiği olgunun nasıl tanımlandığının daha önemli olduğu vurgulanmaktadır.

Kaynakça

Allen, C. (2007). Islamophobia and its consequences. İçinde *European Islam. Challenges for Public Policy and Society* (ss. 144-167). CEPS Centre for European Policy Studies.
<https://www.ceeol.com/search/chapter-detail?id=509731>

Allen, C. (2010). *Islamophobia* (1. bs). Routledge.

- Allen, C., & Nielsen, J. S. (2002). *Islamophobia in the EU after 11 September 2001: Summary report*. EUMC.
- Altay, İ. (2017, Şubat 13). *Calling "Islamophobia" what it is: Anti-Muslim*. Daily Sabah. <https://www.dailysabah.com/readers-corner/2017/02/13/calling-islamophobia-what-it-is-anti-muslim>
- Ar, M. (2023). Kültürel ırkçılık bağlamında İslamofobi ve antisemitizm ilişkisi. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 23(2), 499-522.
- Asbridge, T. (2011). *The crusades: The authoritative history of the war for the holy land* (Reprint edition). Harper Collins Publishers.
- Attia, I. (2007). *Orient-und IslamBilder: Interdisziplinäre beiträge zu orientalismus und antimuslimischem rassismus*. Unrast Verlag.
- Bayraklı, E. & Farid Hafez. (2016). European Islamophobia report 2015. SETA. <https://www.setav.org/en/book/european-islamophobia-report-2015>
- Bayraklı, E., & Gündörmez, O. (2022). *Türkiye'de İslamofobi*. Vadi Yayınları. <https://www.vadiyayinlari.com.tr/turkiyede-islamofobi>
- Bayraklı, E., & Güngörmez, O. (2018). İslamofobi ve anti-semitizm karşılaştırmalarını anlamlandırmak: Kapsamlı bir literatür değerlendirmesi. *Muhafazakar Düşünce Dergisi*, 14(53), Article 53.
- Bayraklı, E., & Hafez, F. (2019, Temmuz 10). *European Islamophobia report*. European Islamophobia Report - 2022. <https://islamophobiareport.com/en/>
- Bayraklı, E., & Hafez, F. (2023). European Islamophobia report (EIR) 2022. *Journal of Media and Religion Studies*, 6(1), Article 1. <https://doi.org/10.47951/mediad.1302245>
- Bayraklı, E., & Hafez, F. (2024). *European Islamophobia report 2023* (s. 794). Leopold Weiss Institute.
- Bayraklı, E., & Yerlikaya, T. (2017). Müslüman toplumlarda İslamofobi: Türkiye örneği. *Ombudsman Akademik*, 7, Article 7. <https://doi.org/10.32002/ombudsmanakademik.440210>
- Bazian, H. (2018, Ağustos 20). *Islamophobia and structuring the post-cold war new world order*. Daily Sabah. <https://www.dailysabah.com/columns/hatem-bazian/2018/08/20/islamophobia-and-structuring-the-post-cold-war-new-world-order>
- Benz, W. (2011). *Antisemitismus und „Islamkritik“: Bilanz und perspektive* (1st edition). Metropol-Verlag.
- Bezci, B., & Çiftçi, Y. (2014). Self oryantalizm: İçimizdeki modernite ve/veya içselleştirdiğimiz modernleşme. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 1, 139-166.
- Blaut, J. M. (1992). The theory of cultural racism. *Antipode*, 24(4), 289-299. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8330.1992.tb00448.x>
- Bleich, E. (2011). What Is Islamophobia and how much is there? Theorizing and measuring an emerging comparative concept. *American Behavioral Scientist*, 55(12), 1581-1600. <https://doi.org/10.1177/0002764211409387>

- Bodissey, B. (2020, Şubat 1). *Islamic sedition*. Gates of Vienna. https://gatesofvienna.net/2020/02/islamic-sedition/?utm_source=chatgpt.com
- Boyraz, H. M. (2021). Türkiye’de İslamofobi çalışmaları: Kitaplar ve lisansüstü tezler özelinde bir literatür değerlendirmesi. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 8(4), 96-113.
- Bush, G. W. (2003). *The national security strategy of the United States of America* (Washington, DC). The White House.
- Cambridge Dictionary. (2024, Aralık 18). *Islamophobia*. <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/islamophobia>
- Canatan, K. (2017). Batının doğuda bir şeytan yaratma girişimi olarak İslamofobi ve anti-İslamizm. *İlahiyat Akademi*, 6, Article 6.
- Center for Race and Gender. (2024). *Islamophobia research and documentation project*. <https://crg.berkeley.edu/research/research-initiatives/islamophobia-research-and-documentation-project>
- Cesari, J. (2013). *Why the west fears Islam: An exploration of Muslims in liberal democracies* (2013th edition). Palgrave Macmillan.
- Chatham House. (2017, Şubat 7). *What do Europeans think about Muslim immigration?* | Chatham House – International Affairs Think Tank. Chatham House – International Affairs Think Tank. <https://www.chathamhouse.org/2017/02/what-do-europeans-think-about-muslim-immigration>
- Chomsky, N. (2004). *Hegemony or survival: America’s quest for global dominance*. Penguin Books Ltd. http://www.dr.com.tr/Kitap/Hegemony-or-Survival-Americas-Quest-for-Global-Dominance/Noam-Chomsky/Foreign-Languages/History/Politics-and-Current-Affairs/urunno=0000000635955?srsId=AfmBOop4l1SHzioXmhPzxIUH3EIGROUGTy3N5gl33SGzilBEZVJ9_cKU
- Conway, G. (1997). *Islamophobia: A challenge for us all*. The Runnymede Trust Commission on British Muslims and Islamophobia. <https://mcislamofobia.org/wp-content/uploads/2016/02/Islamophobia-a-challenge-for-us-all-without-cartoons-1.pdf>
- Council on American-Islamic Relations. (2024). *Islamophobia reports – Islamophobia*. Council on American-Islamic Relations. <https://islamophobia.org/islamophobia-reports/>
- Çakaş, C. Ö. (2019). Avrupa toplumunda ırkçılığın iki yüzü: Antisemitizm ve İslamofobi arasındaki benzerliklerin ve farklılıkların karşılaştırmalı analizi. *Akademik İzdüşüm Dergisi*, 4(2), Article 2.
- Çakır, M. (2019). Kültürel (yeni) ırkçılık nedir? Kuramsal bir değerlendirme. *Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6, Article 6.
- Çiftçi, S. (2012). Islamophobia and threat perceptions: Explaining anti-Muslim sentiment in the West. *Journal of Muslim Minority Affairs*, 32(3), 293-309.
- Dershowitz, A. M. (2003). *Why terrorism works: Understanding the threat, responding to the challenge*. Yale University Press. <https://yalebooks.yale.edu/9780300101539/why-terrorism-works>

- Elani, F., & Khan, O. (2017). *Islamophobia: Still a challenge for us all*. Runnymede.
<https://www.runnymedetrust.org//publications/islamophobia-still-a-challenge-for-us-all>
- Esposito, J. L. (1999). *The Islamic threat: Myth or reality?* (3rd edition). Oxford University Press.
- Esposito, J. L., & Kalin, I. (Ed.). (2011). *Islamophobia: The Challenge of Pluralism in the 21st Century* (1st edition). Oxford University Press.
- Esposito, J. L., & Voll, J. O. (2003). Islam and the West. İçinde P. Hatzopoulos & F. Petito (Ed.), *Religion in International Relations: The Return from Exile* (ss. 237-269). Palgrave Macmillan US. https://doi.org/10.1057/9781403982360_9
- Ethnic and Racial Studies. (2013). *Racialization and religion: Race, culture and difference in the study of antisemitism and Islamophobia*. 36(3).
- European Studies. (2012). *Anti-semitism, racism and Islamophobia*. 14(2).
- European Union Agency for Fundamental Rights. (2017, Kasım 30). *Second European Union minorities and discrimination survey—technical report*. European Union Agency for Fundamental Rights. <https://fra.europa.eu/en/publication/2017/second-european-union-minorities-and-discrimination-survey-technical-report>
- European Union Agency for Fundamental Rights. (2021, Haziran 1). *Fundamental rights report 2021*. European Union Agency for Fundamental Rights. <https://fra.europa.eu/en/publication/2021/fundamental-rights-report-2021>
- European Union Agency for Fundamental Rights. (2024, Ekim 24). *Muslims in Europe face ever more racism and discrimination*. European Union Agency for Fundamental Rights. <https://fra.europa.eu/en/news/2024/muslims-europe-face-ever-more-racism-and-discrimination>
- Facing History & Ourselves. (2023, Haziran 16). *Islamophobia, its past and its present (advanced)*. Facing History & Ourselves. <https://www.facinghistory.org/en-gb/resource-library/islamophobia-its-past-its-present-advanced>
- Farid Hafez. (2023, Kasım 17). *Görüş - Beyaz ırkçılığın ikiz kardeşleri: Antisemitizm ve İslamofobi*. Anadolu Ajansı. <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/gorus-beyaz-irkciligin-ikiz-kardesleri-antisemitizm-ve-islamofobi/3056212>
- Fernando, M. L. (2014). *The republic unsettled: Muslim French and the contradictions of secularism*. Duke University Press Books.
- Fukuyama, F. (2020). *The end of history and the last man* (1. Edition). Penguin Books Ltd.
- Gada, M. Y. (2017). Islamophobia and its historical roots content, context, and consequences. *Hamdard Islamicus*, 40(2), Article 2. <https://doi.org/10.57144/hi.v40i2.149>
- Gordon, M. R., & Trainor, B. E. (2007). *Cobra II: The inside story of the invasion and occupation of Iraq*. Vintage.
- Hadar, L. T. (1992, Ağustos 27). *The “green peril”: Creating the Islamic fundamentalist threat*. Cato Institute. <https://www.cato.org/policy-analysis/green-peril-creating-islamic-fundamentalist-threat>

- Hafez, F. (2016). Comparing anti-semitism and Islamophobia: The state of the field. *Islamophobia Studies Journal*, 3(2), 16-34.
- Hafez, F. (2018). Schools of thought in Islamophobia studies: Prejudice, racism, and decoloniality. *Islamophobia Studies Journal*, 4, 210-225. <https://doi.org/10.13169/islastudj.4.2.0210>
- Hate Watch. (2024). *Hindutva Watch*. <https://www.hindutvawatch.org/hatewatch/>
- Hıdır, Ö. (2017). Islamofobi-ırkçılık-“kültürel ırkçılık” ilişkisi. *Ombudsman Akademik*, 7, Article 7. <https://doi.org/10.32002/ombudsmanakademik.440203>
- Hoffman, B. (2017). *Inside terrorism* (3. Edition). Columbia University Press. <https://www.pandora.com.tr/kitap/inside-terrorism/581944>
- Huntington, S. P. (2002). *The clash of civilizations: And the remaking of world order* (re-issue). Simon & Schuster.
- India: Citizenship Amendment Act is a blow to Indian constitutional values and international standards*. (2024, Mart 14). Amnesty International. <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2024/03/india-citizenship-amendment-act-is-a-blow-to-indian-constitutional-values-and-international-standards/>
- Işık, V. (2023). Gelenek ve yenilenme geriliminde Akif'in tutumu. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 32 (Dicle Üniversitesi'nin 50. Yılına Özel 50 Makale), Article 32 (Dicle Üniversitesi'nin 50. Yılına Özel 50 Makale).
- İmamoğlu, V. (2009). Mekke putperestlerinin İslam'la yüzleşmesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(6), 317-319.
- Kalmar, I. (2009). Anti-semitism and Islamophobia: The formation of a secret. *Human Architecture: Journal of the Sociology of Self-Knowledge*, 7(2). <https://scholarworks.umb.edu/humanarchitecture/vol7/iss2/11>
- Kalmar, I. (2017). Is Islamophobia the new antisemitism? *SETA*. <https://www.setav.org/en/european-studies/is-islamophobia-the-new-antisemitism>
- Kalmar, I., & Ramadan, T. (2016). Anti-semitism and Islamophobia: Historical and contemporary connections and parallels. İçinde *The Routledge Handbook of Muslim-Jewish Relations* (1. bs, ss. 328-349). Routledge.
- Kırtepe, S., & Öztunç, E. (2020). İslamofobi kavramı yerine İslamodium kavramı. *Tokat İlmîyat Dergisi*, 8(1), Article 1. <https://doi.org/10.5281/zenodo.3894592>
- Koyutürk, B., & Şahin, G. (2022). 11 Eylül 2001 saldırıları sonrasında terörizmle mücadelede ABD Başkanlarının söylemleri ve politikaları. *Diplomasi Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 1-17.
- Kumar, D. (2012). *Islamophobia and the politics of empire*. Haymarket Books.
- Lean, N. (2019). *İslamofobi Endüstrisi* (3. bs). DİB Yayınları.
- Loic Le Quellec, J. (2019, Haziran 19). Histoire et mythe conspirationniste du mot « islamophobie ». *Fragments sur les temps présents*. <https://tempspresents.com/2019/06/19/histoire-et-mythe-conspirationniste-du-mot-islamophobie/>

- Maizland, L. (2022, Eylül 22). *China's repression of Uyghurs in Xinjiang*. Council on Foreign Relations. <https://www.cfr.org/backgrounder/china-xinjiang-uyghurs-muslims-repression-genocide-human-rights>
- Maktoob (Direktör). (2024, Ekim 9). "Islamophobia is the grammar of world order" says Prof Salman Sayyid | Maktoob [Video recording]. <https://www.youtube.com/watch?v=s5fshByd7zA>
- Marx, K., & Engels, F. (1848). *Komünist parti manifestosu*. marxists.org. <https://www.marxists.org/turkce/m-e/1848/manifest/kpm.htm>
- Modood, T. (2005, Eylül 29). *Remaking multiculturalism after 7/7*. openDemocracy.
- National Immigration Forum. (2021). *The 'great replacement' theory, Explained*. National Immigration Forum.
- Ogan, C., Willnat, L., Pennington, R., & Bashir, M. (2014). The rise of anti-Muslim prejudice: Media and Islamophobia in Europe and the United States. *The International Communication Gazette*, 76(1). <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/1748048513504048?journalCode=gazb>
- Otterbeck, J., & Bevelander, P. (2006). *İslamofobi: En studie av begreppet, ungdomars attityder och unga muslimers utsatthet*. Forum FÖR Levande Historia.
- Oxford English Dictionary. (2024a). *Islamophobia, n. meanings, etymology and more*. https://www-10ed-1com-10066folc00d4.erf.sbb.spk-berlin.de/dictionary/islamophobia_n
- Oxford English Dictionary. (2024b). *Islamophobic, adj. meanings, etymology and more*. https://www-10ed-1com-10066folc092d.erf.sbb.spk-berlin.de/dictionary/islamophobic_adj
- Oxford English Dictionary. (2024c). *-phobia, comb. Form meanings, etymology and more*. https://www.oed.com/dictionary/phobia_combform
- Özarslan, S. (2023). Avrupa'da İslamofobi'nin tarihi kökleri ve güncel nedenleri. *Akif*, 53(1), Article 1. <https://doi.org/10.51121/akif.2023.32>
- Özkan, S. H. (2023). *Avrupa tarihi* (2. bs). Ötüken Kitabevi. <https://www.otuken.com.tr/avrupa-tarihi>
- Pattern of Prejudice. (2014). *Imaginaries of the other: Past and present expression of Islamophobia*. 48(5).
- Perils of Perception - Perceptions Are Not Reality: What the World Gets Wrong*. (2016, Aralık 19). IPSOS. <https://www.ipsos.com/en/perils-perception-perceptions-are-not-reality-what-world-gets-wrong>
- Pew Research Center. (2011). *The future of the global Muslim population*. Pew Research Center. <https://www.pewresearch.org/religion/2011/01/27/the-future-of-the-global-muslim-population/>
- Richardson, R. (2012). *Islamophobia or anti-Muslim racism-or what?- Concepts And Terms Revisited*. Insted Consultancy.

- Runnymede on the Future of Multi-Ethnic Britain. (2000). *The future of multi-ethnic Britain*. Runnymede. <https://www.runnymedetrust.org//publications/the-future-of-multi-ethnic-britain>
- Runnymede Trust Commission on Antisemitism. (1994). *A very light sleeper*. Runnymede. <https://www.runnymedetrust.org//publications/very-light-sleeper>
- Said, E. W. (1985). Orientalism reconsidered. *Cultural Critique*, 1, 89-107. <https://doi.org/10.2307/1354282>
- Sayyid, S. (2014). *Recalling the caliphate: Decolonisation and world order*. Hurst & Co.
- Shryock, A. (2007). Islamophobia/Islamophilia: Beyond the politics of enemy and friend. *Journal of the International Institute*, 15(1). <http://hdl.handle.net/2027/spo.4750978.0015.102>
- Singh, J. (2016, Şubat 23). *The death of Islamophobia: The rise of Islamo-racism*. <https://www.racefiles.com/2016/02/23/the-death-of-islamophobia-the-rise-of-islamo-racism/>
- Şeker, G. (2022). İslamofobinin nedenleri ve Türkiye'ye yansımaları üzerinden değerlendirilmesi. *Uluborlu Mesleki Bilimler Dergisi*, 6(1), 13-22.
- Tavkhelidze, T. (2021). Historical origins of European Islamophobia. *Journal of the Contemporary Study of Islam*, 2(2), Article 2. <https://doi.org/10.37264/jcsi.v2i2.64>
- Thatcher, M. (2002, Şubat 12). Islamism is the new bolshevism. *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/world/2002/feb/12/afghanistan.politics>
- Topçu, T. B. (2024). Batı dünyasında modernitenin dinamikleri. *Bozok İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 1(1), 16-33.
- Tuzcu, R. (2017). İslamofobi oluşturmada Hz. Peygamber'e yapılan atıflar. *İlahiyat Akademi*, 6, Article 6.
- Türk Dil Kurumu. (2024). *Türk Dil Kurumu sözlüğü*. <https://sozluk.gov.tr/>
- Tyerman, C. (2009). *God's war: A new history of the crusades*. Belknap Press: An Imprint of Harvard University Press.
- United Nations in Türkiye. (2023, Nisan 14). *UN observes first International day against Islamophobia*. <https://turkiye.un.org/en/223089-un-observes-first-international-day-against-islamophobia>, <https://turkiye.un.org/en/223089-un-observes-first-international-day-against-islamophobia>
- Uzunçayır, C. (2021). Avrupa Aşırı Sağının Yerlici İdeolojisi: Antisemitizmden İslamofobi'ye. *Muhafazakar Düşünce Dergisi*, 17(60), Article 60.
- Vakil, A. K. (2009). Is the Islam in Islamophobia the same as the Islam in anti-Islam; or, when is it Islamophobia time? *E-Cadernos CES*, 03, Article 03. <https://doi.org/10.4000/eces.178>
- Wikipedia. (2024). Islamophobia. *Çinde Wikipedia*. <https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Islamophobia&oldid=1262212997>
- Yıldız, Ş. (2023). İslamofobinin tarihi ve kültürel kökenleri. *Balıkesir İlahiyat Dergisi*, 17, Article 17.

Son Notlar

¹ Alphonse Etienne Dinet, bu eseri kaleme alırken İslam'dan etkilenerek Müslüman olmuş ve Nasr-ed-din ismini almıştır.

² "İslamofobi, modern yazılı İngilizcede genellikle milyon kelime başına yaklaşık 0,03 kez ortaya çıkar. İslamofobi, milyon kelime başına 0,01 ile 0,1 kez ortaya çıkan kelimeleri içeren frekans bandı 3'te yer almaktadır."

³ "İslam, monolitik bir yapıya sahiptir ve yeni gerçeklere uyum sağlayamaz." "İslam, diğer büyük dinlerle ortak değerleri paylaşmaz." "İslam bir din olarak Batı'dan daha aşağıdır.", "İslam arkaik, barbar ve mantıksızdır.", "İslam, şiddet dini olup terörizmi destekler.", "İslam, şiddet içeren bir siyasi ideolojidir."

⁴ Runnymede Trust'ın bu raporu ve tanımının üzerinden 20 yıl geçtikten sonra 2018 yılında Runnymede Trust, *İslamofobi: Hâlâ Hepimiz İçin Bir Meydan Okuma* başlıklı yeni bir rapor yayımlamıştır. Bu yeni raporda 1997 tanımına gelen eleştiriler ve yapılan akademik çalışmalar dikkate alınarak İslamofobinin tanımı ırkçılık temelinde yenilemiştir. 2018 raporu İslamofobiyi "Müslüman karşıtı ırkçılık" şeklinde ifade ederek kısa bir tanım sunmaktadır.

Islamophobia: Genealogy of a Concept

Enes BAYRAKLI*

Extended Abstract

Introduction

It has been argued by many experts that, after declaring victory over the specter of fascism following World War II and over Communism after the Cold War, the West sought a new "Other" and identified Islam as its enemy. Nathan Lean traces this need for an "Other" back to the period before World War I, highlighting that Islamophobia, at its core, is not fundamentally different from other practices of "Othering" present in Western societies' historical experiences. Therefore, Islamophobia must be understood within this broader historical context of exclusionary and racist practices. Lean emphasizes that the process of "Othering," which serves to unite certain segments of society against a perceived common enemy for political or ideological gains, has targeted and marginalized various social groups, including Catholics in the United States. By pointing to these similarities, Lean identifies that the rhetoric and strategies used today to demonize Muslims and Islam are a new manifestation of the Western tradition of exclusion and fear-mongering.

Thus, after being sidelined as a political actor following World War I, Islam re-emerged on the Western agenda in the post-Cold War era under the conceptualization of the "green peril." Fueled systematically by Western elites through narratives of fundamentalism, terrorism, and radicalization, this fear has, over the past 35 years, become a central agenda in global politics, spanning from Myanmar to Israel, and from India to the United Arab Emirates. This fear has been used as an instrument to legitimize the domestic and foreign policies of various political actors. To combat this "specter," an Islamophobia industry has emerged, bringing together Islamophobic circles in the West, the Israeli regime, the United Arab Emirates, and Hindu nationalist Hindutva groups in India. Today, Islamophobia—deliberately, systematically, and artificially produced by elites of different cultures, religions, and sects—has turned into a global epidemic used to strengthen and expand these elites' domains of power through the demonization of Islam and Muslims. The ideology of hostility toward Islam has become a dominant ideology that, in a sense, defines and colors the West. According to Salman Sayyid, Islamophobia constitutes the grammar of the global order.

Genealogy of a Concept

Various terms have been proposed to describe the phenomenon of Islamophobia, but, as with many concepts in the social sciences, no universally agreed-upon definition exists. Scholars and academics working on Islamophobia have approached the issue from their own theoretical perspectives, resulting in diverse definitions and approaches. Moreover, the concept's central role in both geopolitical conflicts and domestic political debates has further complicated the attainment of a shared definition accepted by all political actors.

* Assoc. Prof., Türk Alman University, e-mail: bayrakli@tau.edu.tr, orcid.org/0000-0002-5039-3493, İstanbul, Türkiye

Etymologically, the term "Islamophobia" combines "Islam" and "phobia," which means fear. In this sense, it denotes fear of the religion of Islam and Muslims. Early definitions of Islamophobia were shaped by this etymological root, particularly the "phobia" aspect, and were described as fear and prejudice against Muslims. English dictionaries emphasize prejudice and fear in their definitions. For example, the Cambridge Dictionary defines Islamophobia as "the irrational dislike of, fear of, or prejudice against Muslims or the religion of Islam." However, later definitions have placed greater emphasis on the concept's racial dimension, drawing on studies of racism. The first work to define Islamophobia as a form of racism appears to be the 2000 report by the Commission on the Future of Multi-Ethnic Britain. This form of racism encompasses institutional, structural, and cultural dimensions and manifests itself through discrimination, marginalization, xenophobia, hate speech, and hate crimes. Particularly after the September 11 attacks, the relationship between Islamophobia and racism has been more widely discussed and has gained prominence in conceptual debates.

As mentioned earlier, the modern literature on Islamophobia began with the 1997 report "Islamophobia: A Challenge for Us All" published by the Runnymede Trust, a UK-based think tank. This report defines Islamophobia as "an unfounded hostility towards Muslims" and emphasizes that Islamophobia is based on prejudice, describing it as a "fear or dislike of all or most Muslims." While this definition opened the door for academic discussions on Islamophobia, it also confined these discussions to notions of "prejudice" and "fear." However, subsequent approaches have increasingly defined Islamophobia as a form of racism.

At this point, the phenomenon of cultural racism must be addressed. Cultural racism focuses on "the cultural degradation of a group of people" based on their beliefs and behaviors. The growing influence of migration has amplified discussions of cultural racism. The 2000 Commission on the Future of Multi-Ethnic Britain report on racism highlighted that racial discrimination is not only based on skin color and physical appearance but also on cultural, linguistic, and religious differences, which are used to justify different forms of racism. Accordingly, subsequent studies on Islamophobia have increasingly focused on its cultural racism dimension. The widespread view is that discrimination against Muslims, which escalated after the September 11 terrorist attacks, manifests as racism/cultural racism.

Theoretical and Conceptual Framework

Many experts studying Islamophobia have defined the concept from various perspectives and theoretical frameworks. Farid Hafez stands out for his groundbreaking classification of these definitions. According to Hafez, three main approaches to conceptualizing Islamophobia have emerged: the Prejudice Studies Approach, the Postcolonial Racism Studies Approach, and the Decolonial Studies Approach. Hafez argues that conceptual and theoretical works based on these three approaches address Islamophobia from different angles and examine how it takes shape in societal and political contexts. Defining these approaches and exploring how their representatives understand Islamophobia will help establish the theoretical and conceptual framework of this article.

The concept of Islamophobia is undoubtedly controversial. There are those who reject the concept for various reasons, find it inadequate, see it as part of a conspiracy, propose new terms, or offer different definitions. To make sense of these debates, it is necessary to trace the genealogy of Islamophobia within the methodological framework developed by Michel Foucault. This requires investigating the concept's historical background, precursors, initial usage, different definitions and applications over time, reasons for its denial by various power centers, and the power and authority relationships surrounding hostility toward Islam, along with the theoretical foundations underpinning these discussions. This article aims to fill the significant gap in Turkish literature on Islamophobia and provide a comprehensive analysis of the debates surrounding the concept by mapping out its genealogy in a precise and thorough manner.

In this context, the article will first examine the history of the concept, followed by an analysis of the theoretical foundations of the debates around Islamophobia. Criticisms of the concept and the denial of Islamophobia will then be explored. Subsequently, new avenues in Islamophobia research, including the issue of Islamophobia in Muslim-majority societies and the relationship between Islamophobia and anti-Semitism, will be discussed. The final two sections will address the historical background of Islamophobia in two periods: pre-Cold War and post-Cold War. The conclusion will summarize and classify the debates and definitions related to the concept.

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı/ Contribution of Authors

Araştırma tek bir yazar tarafından yürütülmüştür.

The research was conducted by a single author.

Çıkar Çatışması Beyanı / Conflict of Interest

Çalışma kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

There is no conflict of interest with any institution or person within the scope of the study.

İntihal Politikası Beyanı / Plagiarism Policy

Bu makale intihal.net yazılımıyla taranmıştır. İlgili dergi kurallarına uygundur.

This article has been scanned using the intihal.net software and adheres to the relevant journal's guidelines.

Bilimsel Araştırma ve Yayın Etięi Beyanı / Scientific Research and Publication Ethics Statement

Bu çalışmada "Yükseköęretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etięi Yönergesi" kapsamında uyulması belirtilen kurallara uyulmuştur.

This study adheres to the rules specified under the "Higher Education Institutions Scientific Research and Publication Ethics Directive."